

Brandbrief

Nieuw voedselkeurmerk
is slecht idee | **p.6** |

Kritisch over stress-aanpak

Is *Surf Your Stress*
symptoombestrijding? | **p.22** |

Student zoek donornier

'Alsof ik elke dag wakkert word
met een kater' | **p.24** |

RESOURCE [NL]

Voor iedereen van Wageningen University & Research

nr. 5 – 7 november 2019 – 14e jaargang

A photograph of a man and a woman standing on a large, cylindrical hay bale in a green field. The man is wearing a dark jacket and jeans, and the woman is wearing a green jacket and jeans. In the background, a herd of cows is grazing in the field under a blue sky with some clouds.

Kringloop- pioniers

Boeren zoeken samen met WUR
naar oplossingen | **p.12**

11-15 NOVEMBER CAMPUS WAGENINGEN

For students and employees of WUR

Learn to balance and ride the waves of stress! Everyone experiences stress once in a while and that's alright, because it's part of life. Too much stress however can get you out of balance. Learn more about dealing with stress during the surf your stress week.

Join us and visit one of the many activities: lectures, workshops, games, sport events, relaxing activities and more.

For the full programme and locations, please check:
www.wur.eu/surfyourstressweek

MONDAY

11

Rodeo surf simulator	Learn to balance & ride the waves	Walk-in	09:00 - 17:00
Yoga	Become aware of your body and your mind	Sign-up	08:00 - 09:00
Masterclass: How to deal with your stress	Want to take a next step in coping with stress? Don't hesitate. Be there!	Sign-up	19:00 - 20:30
Spinning lecture: Daily Happiness	Useful tips to bring happiness into your life	Sign-up	20:00 - 21:00

WEDNESDAY

13

EFT - Ancient Chinese medicine meets Modern Psychology	Learn to use the meridians in your body to stop the fight-, flight- or freeze response & alleviate stress instantly!	Walk-in	12:00 - 13:30
Mental Coaching	Stress is based on thoughts, how to change them?	Walk-in	12:30 - 13:30
Workshop: Thriving... in spite of it all	In this workshop, we'll explore what it means to be successful, and human, in a burn-out world	Sign-up	17:30 - 19:00
Lecture: Life without mobile devices	I went offline for 1 year and survived!	Sign-up	19:30 - 21:15

FRIDAY

15

Walk-in: Holistic coaching	Learn to listen to yourself	Walk-in	11.00 - 12.30
Walk with the elderly	Have a walk and talk with residents of Oranje Nassau's oord	Sign-up	15.00
Karaoke night	Free karaoke night organized by ISOW. Open to all!	Walk-in	22:00 - 02:00

TUESDAY

12

Tai chi	Start the day relaxed and stress free	Walk-in	09:00 - 10.00
Workshop: Time Management	Do you want to know how to use your time effectively? Join us!	Sign-up	12:15 - 13:45
Masterclass: The art of failure	Accept errors and use them to learn from them	Sign-up	19:30 - 21:30

THURSDAY

14

Virtual Reality: Take a DEEP breath	Play a mesmerizing and relaxing virtual reality game that you can control with your own breath	Walk-in	12:00 - 17:00
Coach your body and mind	Lecture on the interaction between stress, body and mind incl. individual testing and feedback	Walk-in	13:00 - 17:30
Docu-night: One Nation Under Stress	Movie & popcorn! The link between stress and the continuing fall in US life expectancy	Walk-in	19:15 - 21:00

The Surf your Stress week has been made possible by a collaboration of:

Sports Centre
de Bongerd

 vital@work

>> INHOUD

nr. 5 – 14e jaargang

>> **18**

ZORGEN OM KOERDEN

Onderzoeker Joost Jongerden duidt Koerdische kwestie

>> **20**

BETER MET DE BIJ

Wintersterfte gehalveerd

>> **27**

'SAIL' WORDT 'RAIL' TO THE COP

Klimatzeilers gooien actie over andere boeg

HAKKEN IN HET ZAND

De stikstofcrisis houdt het land in de greep. De landbouw moet het over een andere boeg gooien om de uitstoot te verminderen en natuur, landschap en biodiversiteit te redden. Het goede nieuws is dat 'schoner' boeren echt kan. Dat bleek onlangs tijdens het stikstofdebat van *Resource* (zie p.6) en verslaggever Albert Sikkema zag het met eigen ogen tijdens een bezoek aan duurzame boereninitiatieven in Noord-Nederland (zie p.12-15). Maar die pareltjes op het platteland zijn uitzonderingen. Het gros van de Malieveldboeren is nog lang niet zover. Een fraai staaltje bewijs voor die stelling levert het Landbouwcollectief, een kongsji van boerenvertegenwoordigers die namens de achterban met het Rijk gaat onderhandelen over het 'stikstofdossier'. Het collectief is een initiatief van de Farmers Defence Force. Nomen est omen. Als onafhankelijk voorzitter is voormalig WUR-bestuursvoorzitter Aalt Dijkhuizen in de arm genomen. Dijkhuizen is de verpersoonlijking van de Nederlandse intensieve landbouw. Een man die daardoor eerder onderdeel is van de oorzaak van het huidige probleem dan van de oplossing. De insteek van het Landbouwcollectief lijkt daarmee duidelijk: niks andere boeg, maar de hakken in het zand. Toch hoop ik dat ik het mis heb.

Roelof Kleis, redacteur wetenschap en organisatie

EN VERDER

- 4 Louise Fresco voorzitter 4TU
- 6 'Boer kan ammoniakprobleem oplossen'
- 7 Moment van de waarheid voor de Aula
- 10 Stedelijke hitte blijft lang hangen
- 26 Studenten dakloos na brandweercontrole
- 28 'Ze schreeuwt en huilt zoals ik nog nooit eerder zag'

>> [Geluidsisolatie met vezels uit varkenspoep | p.10](#)

WUR TOEGETREDEN TOT INNOVATIENETWERK VOOR ONDERWIJS

WUR heeft zich aangesloten bij CDIO (*conceive, design, implement, operate*), een wereldwijd netwerk voor onderwijsinnovatie op technische universiteiten.

‘De wereld verandert steeds sneller en dat vraagt om continue aanpassingen van het onderwijs’, zegt Emiel van Puffelen van de afdeling Education & Student Affairs. Hij vertegenwoordigt WUR in de 4TU.Centre for Engineering Education, een samenwerkingsverband van de vier technische universiteiten in Nederland, en regelde de aanmelding bij CDIO. ‘Door ons bij dit netwerk aan te sluiten, kunnen we leren van onderwijsinnovaties op collega-universiteiten. Zo boek je sneller vooruitgang.’

CDIO werd in 2000 opgericht door het Massachusetts Institute of Technology in samenwerking met drie Zweedse universiteiten. Inmiddels nemen 175 technische universiteiten wereldwijd deel aan het netwerk.

WUR-docenten hebben toegang tot informatie over innovaties van CDIO via de website van 4TU. ‘Daar kunnen ze meer inzicht krijgen in welke onderwijsvormen goed samengaan, wat wel en niet werkt op het gebied van *living labs* en hoe je invulling geeft aan multidisciplinair, internationaal en projectgericht onderwijs’, aldus Van Puffelen. **LZ**

FRESCO VOORZITTER VAN 4TU

Louise O. Fresco staat de komende twee jaar aan het roer van de 4TU.Federatie. Ze wil zich richten op het versterken van inhoudelijke samenwerking.

In de 4TU.Federatie zetten de vier Nederlandse technische universiteiten zich in voor versterking en bundeling van technologische kennis. Eind oktober presenteerde de federatie in Den Haag vijf nieuwe onderzoeksprogramma's, waarvoor 22 miljoen euro is vrijgemaakt. De vier TU's buigen zich in deze vijf programma's over onderzoek naar gepersonaliseerde geneeskunde, ziektepreventie en behandeling, 'slimme' industrie, veerkrachtige samenlevingen en de wereldwijde voedselvraag. Met het aanstellen van 44 tenure-trac-

Federatie maakt miljoenen vrij voor het aanstellen van 44 tenure-trackers

kers investeert de federatie in onderzoek voor de lange termijn. Doel is dat de onderzoekers binnen de vijf thema's eigen onderzoeksprojecten opzetten, financiering binnenhalen en promovendi aannemen. Het overkoepelend thema is *high tech for a sustainable future*. Vier jaar geleden ging Fresco namens WUR in gesprek met de toenmalige 3TU, met de intentie om er 4TU van te maken. ‘Je ziet een

enorme maatschappelijk vraag naar technici die ook sociale en ecologische gevoeligheid hebben. Het was logisch de handen ineen te slaan.’ Een ander motief om samen op te trekken is volgens Fresco dat ‘ons’ soort onderwijs duurder is dan het gemiddelde onderwijs. ‘We vonden dat voor het belang van de economie van Nederland de zichtbaarheid van de vier universiteiten beter kon. Je ziet inmiddels dat de kracht van 4TU in politiek Den Haag duidelijk is geworden.’

Fresco nam tijdens de bijeenkomst in Den Haag het voorzitterschap over van Victor van der Chijs (Universiteit Twente). De toekomst van 4TU is volgens Fresco nu gericht op het versterken van de inhoudelijke samenwerking, ook op het gebied van onderwijs. Daarnaast moet de mobiliteit van promovendi en postdocs verbeteren. ‘We gaan geen andere kant op, maar we krijgen er iets bij. Toegang tot kennis, mensen en talent.’ **WA**

FOTO: GUY ACKERMANS

‘HELP DE AMAZONE’

Inheemse leiders uit Brazilië spraken op 31 oktober in Impulse met zo'n 150 WUR-studenten en medewerkers over ontbossing, landroof en mensenrechten. De groep maakte een rondreis door Europa en kwam op uitnodiging van onder meer de Forest and Nature Conservation Policy Group ook naar Wageningen. De Brazilianen spraken hun zorg uit over de invloed van agrobusiness op hun leven en de biodiversiteit in de Amazone. Het zou helpen als studenten en wetenschappers in Europa hun regeringen onder druk zetten om producten te verbannen die leiden tot ontbossing, aldus de inheemse leiders.

JS

BESTUUR WIL NIEUW TYPE HOGLERAAR

De raad van bestuur van WUR wil een nieuw type hoogleraar gaan benoemen. Het gaat om hoogleraren van andere universiteiten die vijf jaar lang een dag in de week in Wageningen komen werken.

Het plan is bedoeld om de samenwerking met andere universiteiten te intensiveren. Het bestuur wil hoogleraren strikken die expertise toevoegen aan het Wageningse domein en geen overlap hebben met de bestaande deskundigheid bij de Wageningse leer-

stoelgroepen. Rector Arthur Mol wil de komende vijf jaar jaarlijks twee van dergelijke hoogleraren benoemen. Ze krijgen gedurende vijf jaar een aanstelling van 0,2 fte én promotierecht. Volgens het voorstel kunnen Wageningse leerstoelhouders hoogleraren van andere universiteiten voordragen. Daarna toetsen de rector en de directeur van de betreffende

kenniseenheid de voordracht, waarna een benoemingsadviescommissie de kandidaat beoordeelt. De benoemingen moeten mede invulling geven aan het thema van het strategisch plan: *finding answers together*.

Het bestuur heeft het plan voorgelegd aan de WUR Council. Die gaat vermoedelijk akkoord, zegt raadslid Joost van Opheusden. **AS**

Professor van andere universiteit komt vijf jaar lang een dag in de week naar Wageningen

© COLUMN|VINCENT

Slecht geïnformeerd

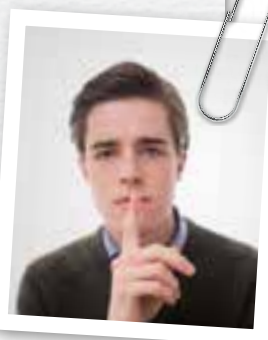
Midden in de vakantieperiode en er waren altijd wel mensen die een praatje kwamen maken. Over wat ik aan het doen was en andere dingen. Zo sprak ik op een ochtend een stel dat zich beklagde over 'al die met glyfosaat doodgespoten velden' en lunchte ik nog diezelfde middag met een man die zich ergerde aan 'de megastal' in ons uitzicht. Het bleken twee ongelukkige misverstanden: het stel had goudgele, vers geoogste graanvelden gezien en in ons uitzicht stond een aardappelloods.

Grappig genoeg vond dit allemaal plaats aan de rand van een Natura 2000-gebied, het type beschermde natuur dat door de stikstofcrisis ter discussie is komen te staan. Steeds weer wordt er geopperd om het aantal Natura 2000-gebieden te verminderen. Zo schreef columniste Rosanne Hertzberger eind september in *NRC* dat het tijd wordt dat de natuur ook eens inlevert, omdat 'de boer al te lang onze boksbal is geweest'.

Haar opmerking is lastig vol te houden. De landbouw heeft lange tijd juist alle ruimte gekregen: door inpoldering en herverkaveling, subsidieverlening en vergunningverstrekking. Daar hebben we allemaal van geprofiteerd, maar het heeft ook veel kapotgemaakt.

Al bij al is vooral de natuur de boksbal van de landbouw geweest. Heel veel mensen zijn daar oprecht bezorgd om. Ik ook. En – net als de boeren die de afgelopen weken protesteerden – voelen we ons in onze zorg lang niet altijd serieus genomen. Maar soms kunnen we daar wel zelf iets aan doen. We zouden al een stuk geloofwaardiger overkomen als we ons net iets beter over die landbouw hadden geïnformeerd, bijvoorbeeld. **V**

Vincent Oostvogels (24) zoekt in zijn twee masteropleidingen Forest and Nature Conservation en Animal Sciences het kwetsbare raakvlak op tussen natuurbeheer en voedselproductie.

KORT

>> PLUS ULTRA II One Planet hoofdhurder

One Planet, het onderzoekscentrum van het Vlaamse onderzoeksinstituut Imec, Radboud Universiteit, Radboudumc en WUR, gaat de bovenste verdieping van Plus Ultra II huren. 150 onderzoekers van het nieuwe centrum gaan daar samenwerken met Gelderse en internationale bedrijven op het gebied van micro-elektronica, nanotechnologie en artificiële intelligentie. 'Dat wordt een gesloten samenwerking; het onderzoek is confidentieel', vertelde directeur Chris Van Hoof van One Planet bij het bereiken van het hoogste punt van Plus Ultra II op 22 oktober. Voor publieke samenwerking met de twee universiteiten en andere kennisbedrijfjes vestigt One Planet een vrij toegankelijk Experience Center op de eerste verdieping van het gebouw. **AS**

FOTO: LIANDER/ FOTO FOCUS

▲ Het nieuwe schakelstation in aanbouw.

>> ZILVER VOOR XYLENCER Bacterie te lijf

Het iGEM-team van WUR is tweede geworden in de jaarlijkse wereldwijde competitie synthetische biologie. Het team, Xylencer, ontwikkelde een therapie om de gevreesde bacterieziekte xylella het 'zwijgen op te leggen'. Xylella houdt onder meer huis in de teelt van olijven (Italië) en druiven (Californië). De Wageningers bedachten een methode om de bacterie met genetisch gemodificeerde bacteriofagen te bestrijden. Dit zijn virussen die bacteriën gebruiken om zich te vermenigvuldigen. Het is de derde keer dat Wageningen tweede is geworden. Xylencer was wel eerste in de categorie Food & Nutrition en won ook de posterprijs. **RK**

>> ENERGIENET CAMPUS Nieuw schakelstation

De capaciteit van het energienet op de campus wordt uitgebreid. Aan de rand van de campus, achter Aeres Hogeschool, verrijst daarom een nieuw schakelstation. Normaliter duurt de bouw van zo'n station 8 tot 9 maanden. Op de campus experimenteert netbeheerder Liander nu echter met prefab-bouw, waarbij het station ter plekke als een bouw pakket in elkaar wordt gezet uit kant-en-klare elementen. 'Dat levert zo'n vier maanden tijdswinst op', vertelt projectleider Johan van der Plas van Liander. **ME**

'BOER KAN AMMONIAKPROBLEEM OPLOSSEN'

Met vakmanschap kunnen Nederlandse melkveehouders hun stikstofemissie 25 tot 40 procent verlagen, zonder dat het hen geld kost. Dat stelde veehouderijonderzoeker Gerard Migchels van Wageningen Livestock Research maandag 21 oktober tijdens het stikstofdebat van Resource.

Bij de Proeftuin Veenweiden realiseerden de deelnemende melkveebedrijven in vier jaar tijd een ammoniakreductie van 25 procent, vertelde Migchels. Belangrijkste maatregelen: de koeien gingen vaker de wei in en de boeren verdunnen de mest voor het uitrijden met water. De stikstofreductie nam verder toe bij boeren die de koeien eiwitarm voer gaven en minder kalveren aanhielden. De maatregelen leverden onderaan de streep ook nog een klein inkomensvoordeel op. 'De boeren kunnen een groot deel van het ammoniakprobleem oplossen met vakmanschap', concludeerde Migchels.

Eerder praktijkonderzoek van Migchels in Overijssel bij melkveehouders rond Natura 2000-gebieden kwam op vergelijkbare resultaten uit. Deze praktijkproeven zijn alleen nooit vertaald naar adviezen en richtlijnen voor alle Nederlandse melkveehouders, constateert Migchels.

Om op lange termijn de stikstofuitstoot verder omlaag te brengen, moet Nederland de drijfmest uitbannen en de poep en urine van vee apart opvangen, stelde Migchels. Dat is wel kostbaar, voegt hij toe, want dan moeten de boeren hun stal aanpassen.

Persoonlijk hoogleraar Milieusysteemanalyse

FOTO: ALDO ALLESSE

▲ Een bezoeker gaat in discussie met sprekers tijdens het Resource-debat in Impulse.

Wim de Vries toonde zich tijdens het Resource-debat eveneens voorstander van beter mineralenmanagement in de landbouw. 'Maar als we de mineralenkringloop in Nederland werkelijk willen sluiten, dan moet de veestapel krimpen.' Ook Migchels houdt daaraan – rekening mee. 'Rond de Natura 2000-gebieden is alleen nog ruimte voor extensieve en natuurinclusieve veehouders; in de provincie Overijssel is dat al beleid.' **AS**

Lees ook p.12-15: Samen de kringlopen sluiten

'BOUWERS ZITTEN VOOR NOP THUIS'

De Wageningse 'stikstofhoogleraar' Wim de Vries begrijpt waarom de bouwsector op 29 oktober demonstreerde tegen de Haagse stikstofmaatregelen. Hij toonde tijdens het Resource-debat een cirkeldiagram waaruit volgens hem blijkt dat de bouwstop 'eigenlijk nergens over gaat'. Met een bijdrage van 0,6 procent heeft de bouwsector een van de allerkleinste taartpuntjes in het diagram. 'Die mensen zitten dus vrijwel voor noppes thuis, als het om stikstofuitstoot gaat.' **ME**

BRANDBRIEF OVER NIEUW VOEDSELKEURMERK

Staatssecretaris Paul Blokhuis van Volksgezondheid zal deze maand beslissen of Nederland het Nutri-Score-label voor gezonde voeding op producten gaat zetten. Voedingswetenschappers, onder wie hoogleraar Kees de Graaf van Humane Voeding, vinden het een slecht idee en schreven een brandbrief.

Nutri-Score, een soort energielabel voor voeding dat in Frankrijk en België al wordt gebruikt, moet consumenten helpen gezondere keuzes te maken. Producten krijgen

minpunten voor suiker, verzadigd vet en zout en pluspunten voor bijvoorbeeld vezels en eiwitten. Nederlandse supermarktketens en de Consumentenbond zijn enthousiast. Wetenschappers zijn minder overtuigd. Een groep van ruim 160 voedingswetenschappers en -deskundigen schreef een brandbrief die ze dinsdag 5 november persoonlijk overhandigden aan Blokhuis.

Belangrijkste kritiek is dat Nutri-score niet overeenkomt met het advies van de Schijf van Vijf. 'Neem een product als olijfolie', zegt De

Graaf. 'Dat staat in de Schijf van Vijf, maar krijgt bij Nutri-Score een D of E. En wit- en volkorenbrood krijgen allebei een A.' Dat komt volgens hem deels doordat de score is gebaseerd op Franse richtlijnen. 'Franse eetpatronen zijn anders dan de Nederlandse. Daardoor verschillen ook de richtlijnen.'

Tegengestelde adviezen zijn volgens De Graaf verwarrend voor consumenten en kunnen het vertrouwen in het voedingscentrum en de overheid schaden. De briefschrijvers willen dat de overheid

de tijd krijgt om een Nederlandse versie van Nutri-Score te ontwikkelen. Ze gaan daarover in gesprek met het ministerie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Half november zal een keuze gemaakt worden. **TL**

▲ Nutri-Score is een soort energielabel voor voeding.

MOMENT VAN DE WAARHEID VOOR DE AULA

Voor de toekomst van de Aula is november een spannende maand. Wordt het iconische gebouw onderdeel van een bioscoop of een De Balie-achtig debatcentrum?

Het finale antwoord op die vraag ligt in handen van WUR, de eigenaar van het gebouw en de voormalige universiteitsbibliotheek daarachter. Op maandagavond 18 november om 19.30 uur organiseert WUR een informatieavond waar beide plannen worden toegelicht. In de Aula uiteraard, het pand waar het allemaal om draait. De avond is bedoeld om de meningen te peilen bij belanghebbenden en geïnteresseerden.

De keuze is aan WUR en de gemeente, waarbij WUR de knoop doorhakt

En er valt wat te kiezen. De plannen die de beide ontwikkelaars BOEi/Van Swaay en Noordereng Groep met de Aula en omgeving voor ogen hebben, zijn totaal verschillend. BOEi wil van de Aula een cultuurhuis maken, als onderdeel van de nieuwbouw van het Heerenstraattheater dat eraan moet verrijzen. Noordereng ziet in de Aula een debatcentrum voor voedsel, vrede en veiligheid, daarmee verwijzend naar Food Valley, WUR en Wageningen als stad der bevrijding. Wordvoerder Gerben Kuypers van Noordereng Groep mikt daarbij hoog. Hij wil dat de Aula uitgroeit tot een debatcentrum zoals De Balie in

Amsterdam. De voormalige bibliotheek wordt in die visie een hotel met 42 kamers voor bezoekers van de evenementen. De leeszaal op de begane grond krijgt de functie van 'huiskamer' voor jaarclubs, studieverenigingen en PhD'ers. In de open ruimte tussen de Aula en de bieb moet een kas-achtig gebouw komen met horecafunctie voor het debatcentrum.

Van een totaal andere orde zijn de plannen van BOEi/Van Swaay. Dit team heeft vier alternatieve grootschalige invullingen voor het terrein ontwikkeld. Eén van die vier gaat uiteindelijk de strijd aan met het debatcentrum van Noordereng. Die keuze moet de komende weken worden gemaakt. Belangrijk daarbij is de weerklank die de plannen krijgen bij omwonende en het grote publiek. Woningbouw, de verhuizing van het Heerenstraattheater en uitbreiding van Hotel De Wereld zijn ingrediënten in elk van de vier alternatieven.

De bioscoop – vier zalen van elk 50 stoelen – krijgt in de plannen van BOEi een plek onder de grond. Dat geldt ook voor het parkeren. De plannen kenmerken zich verder door meer of minder woningbouw in een tien verdiepingen tellende toren, een blok huizen op het huidige parkeerterrein of in de daartoe verbouwde oude bibliotheek. Hotel De Wereld wordt uitgebreid met een gebouw voor 30-35 kamers achter het huidige monumentale pand.

Na de presentatie van de beide plannen aan het publiek is de keuze aan WUR en de gemeente, waarbij WUR de knoop doorhakt. In een eerder

stadium van de planontwikkeling kwamen beide niet tot overeenstemming. WUR had voorkeur voor het debatcentrum, de gemeente voor het cultuurhuis. Beide initiatiefnemers kregen daarop de mogelijkheid om hun plannen verder uit te werken of herzien. BOEi heeft die mogelijkheid aangegrepen om met totaal nieuwe plannen te komen. **© RK**

ILLUSTRATIE: DP6 ARCHITECTENSTUDIO

ILLUSTRATIES: BOEI/VAN SWAAY

▲ Noordereng Groep ziet in de Aula een debatcentrum voor voedsel, vrede en veiligheid.

▲ BOEi/Van Swaay wil van de Aula een cultuurhuis maken, als onderdeel van een nieuwe bioscoop.

NIEUW LICHT OP RAADSELACHTIGE VOGELTREK

De trek van zeevogels is lang mysterieus gebleven. Met geolocators heeft onderzoeker Rob van Bemmelen van Wageningen Marine Research nu de gangen van franjepoten en jagers in kaart gebracht. De resultaten werpen nieuw licht op oude vragen, maar roepen ook weer nieuwe vragen op.

Van Bemmelen is gek op jagers. En dan met name op de kleinste jager, die hij al bestudeert sinds zijn eerste ontmoeting met het beestje, in 2007 in Zweeds Lapland. Hij promoveerde afgelopen week op een studie naar de migratiepatronen van deze vogel, zijn 'broertje' de kleine jager en twee soorten franjepoten, respectievelijk de rosse en de grauwe.

DATALOGGERS

Van Bemmelen gebruikte geolocators, kleine dataloggers die aan de poot of op de rug van de vogels worden gebonden en om de vijf minuten een lichtmeting doen. Uit die gegevens kan de lengte- en breedtegraad worden afgeleid en dus de positie van de vogel. Als je de vogels

tenminste terug vangt, want de data worden niet verstuurd. Vangen en terug vangen gebeurt als de vogels op hun nest zitten.

Samen met teams uit tien landen verzamelde Van Bemmelen op deze manier vluchtgegevens van 224 vogels. Dat is meer dan in de meeste trekvogelstudies en genoeg om de gangbare ideeën over de overwinteringsgebieden van de vier vogels nader in te kleuren of bij te stellen. Zoals die van de kleinste jager. 'Die zou overwinteren rond Antarctica, maar daar vonden we geen enkel bewijs voor.'

TREKDATA

Uit de verzamelde trekdata blijkt dat de kleinste jager zich 's winters voornamelijk ophoudt in de Bengu-

FOTO: DENISE HERMANS.

▲ Een grauwe franjepoot krijgt een geolocator om.

▼ De kleinste jager in winterkleed, voor de kust van Mauritanië.

Wat opvalt aan de trekpatronen is dat er geen peil op te trekken valt

elastroom, voor de westkust van zuidelijk Afrika. En het overwinteringsgebied van de kleine jager blijkt verrassend groot. Het bestrijkt grote delen van de Atlantische Oceaan, het noordwesten van de Indische Oceaan en de Middellandse Zee.

ENORME VERSCHILLEN

Wat verder opvalt aan de trekpatronen is dat er geen peil op te trekken valt. 'Waarom trekken bijvoorbeeld alle grauwe franjepoten van één populatie naar hetzelfde overwinteringsgebied, maar trekken rosse franjepoten van één populatie over de gehele lengte van de Atlantische Oceaan?' Zelfs binnen één soort kunnen trekroutes enorm verschillen. Grauwe franjepoten uit Rusland vliegen naar de Arabisch Zee, maar die uit Schotland naar de oostelijke Stille Oceaan.

NOG VEEL TE ONTDEKKEN

Vogels zoeken ook niet elk jaar hetzelfde overwinteringsgebied op.

Rosse franjepoten die broeden in Noordoost-Groenland en Spitsbergen overwinteren op drie verschillende plekken op de Atlantische Oceaan, maar niet steeds op dezelfde plek. Waarom ze dat doen en waardoor die keuze wordt bepaald, is nog onduidelijk. Er valt nog zoveel te ontdekken, verzucht Van Bemmelen.

PLEISTERPLAATS BESCHERMEN

De trekdata van Van Bemmelen werpen nieuw licht op oude vragen. Ze ondersteunen daarnaast het voorstel van Birdlife International om een beschermd natuurgebied aan te wijzen in het noorden van de Atlantische Oceaan. Het gaat om een gebied dat miljoenen vogels als pleisterplaats gebruiken op hun trek tussen noord en zuid. 'Dat voorstel is gebaseerd op trekgegevens van de kleinste jager uit mijn studie en die van 23 andere vogels.'

📍 RK

KUDDEGEDRAG KAN LEIDEN TOT GEZONDE KEUZES

Het is een bekend verschijnsel dat mensen graag kopen wat anderen kopen. Dit kuddegedrag biedt aanknopingspunten om gezondere voedselkeuzes te stimuleren, blijkt uit promotieonderzoek van Robert Goedegebure bij de leerstoelgroep Marktkunde en Consumentengedrag.

Consumenten baseren hun keuzes voor een belangrijk deel op de keuzes van anderen. *Social proof* wordt dat genoemd. Het verklaart waarom webshops en boekingsites nadrukkelijk vermelden wat het populairste product is of dat 'dit kamertype de afgelopen 24 uur al 3x is geboekt'.

Maar waarom laten we onze oren eigenlijk zo hangen naar de aankopen van anderen, waarom heeft dat blijkbaar waarde voor de mens? 'In de literatuur zijn daarin twee stromingen te onderscheiden', vertelt onderzoeker consumentengedrag Goedegebure. 'De ene stelt dat de waarde schuilt in houvast over de kwaliteit: als veel mensen het kopen, zal het wel goed zijn. De andere stroming verklaart het meer vanuit sociaal perspectief: als je koopt wat anderen kopen, kun je rekenen op goedkeuring van je omgeving.'

Goedegebure schakelde de MRI-scanner en een legertje proefpersonen in om die aannames te verifiëren. De proefpersonen kregen de opdracht om populaire

producten te beoordelen. Als de vermoedelijke kwaliteit van de producten ter sprake kwam, bleken duidelijk andere hersengebieden actief dan wanneer de proefpersonen de sociale waarde van een eventuele aankoop beoordeelden. 'We weten nu dus zeker dat er inderdaad twee verschillende "hersennetwerken" bestaan die verklaren waarom we kopen wat anderen kopen', aldus de promovendus. 'Daarnaast concludeerden we dat bij voedsel *social proof* vooral een rol speelt vanwege houvast over de kwaliteit ervan.'

Gewapend met die inzichten richtte Goedegebure een virtuele supermarkt in, met speciaal gemaakte foto's uit de Em-Té in Ede. Hij onderzocht drie productgroepen: chocolademelk, kaas en knakworst. Bij alledrie leidde de toevoeging van een bordje 'meestverkocht' bij de variant met minder zout, suiker en/of vet ertoe dat dat de proefpersonen daar vaker voor kozen. Goedegebure: 'Deze voorkeurskeuze voor *light* was significant. Niet dat we hiermee in één klap de wereld veranderen, maar het is waardevol te weten welke aanknopingspunten *social proof* biedt om gezondere voedselkeuzes te stimuleren.'

Goedegebure promoveerde op 23 oktober. Zijn onderzoek is onderdeel van het mede door NWO gefinancierde Nudgis-project, een samenwerking van WUR, Universiteit Utrecht, FrieslandCampina en Unilever. **ME**

FOTO: ROBERT GOEDEGEBURE

▲ Een 'meestverkocht'-bordje op het schap kan ertoe leiden dat consumenten vaker kiezen voor knakworsten met minder zout, suiker en vet.

VISIE

'Methaanremmers in voer zijn stap in goede richting'

DSM haalde onlangs het nieuws met het nieuwe voersupplement Bovaer. Dat zou de vorming van het broeikasgas methaan in de koe verlagen. Klopt, reageert veevoederonderzoeker Jan Dijkstra van Wageningen Livestock Research, maar onderzoek moet nog uitwijzen hoe effectief het middel is.

Ben je bekend met Bovaer?

'Ja, de effectiviteit van dat middel wordt binnenkort getest op Dairy Campus, ons onderzoek- en innovatiecentrum voor de melkveehouderij. De test is nodig voor opname van dit product in de Kringloopwijzer, het hulpmiddel voor melkveehouders voor mineralenmanagement.'

Wat verwacht je van het onderzoek?

'Met het gebruikelijke Nederlandse voerrantsoen daalt de methaanproductie bij gebruik van Bovaer naar verwachting met zo'n 20 procent. Dat is een kleinere daling dan de 30 procent die DSM claimt op basis van internationaal onderzoek. Dat komt omdat er veel vezels in het Nederlandse rantsoen zitten. Met meer vezels wordt het middel minder effectief.'

Toevoeging van nitraat aan het voer helpt toch ook?

'Ja, als je nitraat toevoegt, zetten bacteriën nitraat om in ammoniak, waardoor er minder methaan ontstaat. Het is een andere aanpak dan Bovaer. Bovaer is een molecuul dat bindt aan een enzym dat methaan vormt in de pens van de koe. Het schakelt dit enzym uit. Je hebt er maar 0,06 gram per kilo voer van nodig. Van nitraat heb je veel meer nodig: 10 tot 15 gram per kilogram voer voor een methaanreductie van 10 tot 15 procent.'

Werkt Bovaer samen met nitraat?

'We weten nog niet of je de werking van Bovaer en nitraat mag optellen. Maar in elk geval kun je met deze middelen een flinke afname realiseren. Nitraat zit van nature in kuilgras en het zuivere toevoegmiddel wordt geleverd door Cargill. Dat bedrijf doet onderzoek naar nitraat voor de Kringloopwijzer.'

Is dit voldoende om de klimaatdoelen te halen?

'De veehouderij moet de methaanuitstoot in de komende jaren halveren. Met deze voeradditieven kunnen boeren een goede stap zetten. Het kost wel geld; de melkprijs zal iets moeten stijgen.' **AS**

STEDELIJK HITTE BLIJFT LANG HANGEN

Warmte blijft na een hete dag tot in de volgende ochtend als een dikke deken boven de stad hangen. De stad herstelt daardoor niet of nauwelijks van de hitte. Dat blijkt uit metingen die Wageningse meteorologen deze zomer deden in hartje Amsterdam en 22 kilometer buiten de stad.

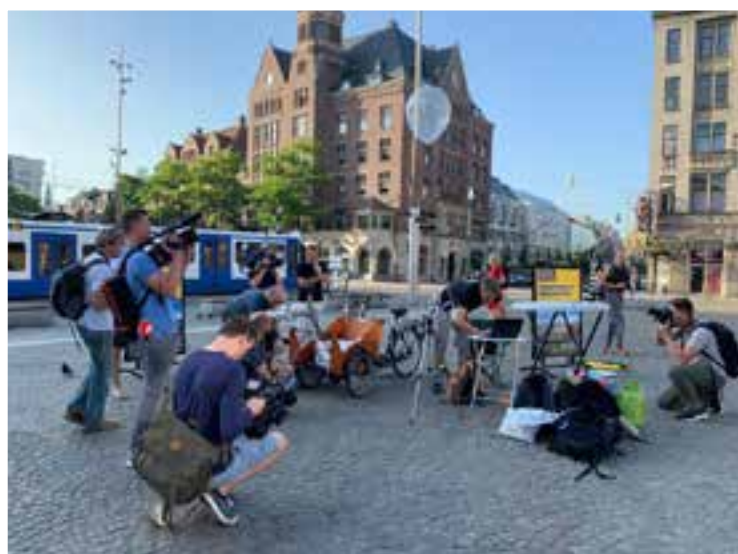
De onderzoekers lieten op 23 en 24 juli, vlak voordat het landelijk hitterecord werd gevestigd, elke twee uur een speciale, biologisch afbreekbare weerballon opstijgen. Onder de ballon hing een bekertje

Het hitte-eiland bereikte een hoogte van 120 meter

met apparatuur om de temperatuur, luchtvochtigheid en positie te meten. Hoofddoel was om de omvang van het zogenoemde hitte-eilandeffect vast te stellen, legt meteoroloog Gert-Jan Steeneveld uit.

Dat is het verschijnsel dat na een warme dag de hitte in de stad langer blijft hangen dan erbuiten. Het verschil kan oplopen tot 5 graden Celsius. Maar hoe zo'n hitte-eiland er in 3D uitziet – van de grond tot in de hogere luchtlagen – was tot nu onbekend. En juist die gegevens zijn volgens Steeneveld nodig om tot betere weermodellen te komen.

Op zijn dikst bleek het hitte-eiland een hoogte van 120 meter te bereiken. Op dat punt is de temperatuur van de lucht gelijk aan die boven het platteland. Aanvoer van warme lucht uit het zuiden in de hogere luchtlagen zorgde er bovendien voor dat het hitte-eiland lang in stand bleef. Steeneveld: 'Er vindt dus geen menging plaats. De warmte en alle luchtvervuiling blijft daardoor in de stad hangen.' De metingen laten ook zien dat de warmte in de stad sterk uiteenloopt. In het centrum was het met temperaturen rond de 36 graden het 'koelst'. In de buitenwijken werd het boven de 38 graden. Het verschil is het gevolg van de hoogte

▲ Onder grote belangstelling van de pers lieten meteoroloog Gert-Jan Steeneveld en collega's in juli weerballonnen op op de Dam in Amsterdam.

FOTO: AMS INSTITUTE

van de bebouwing en de breedte van de straten. De smallere straten in het centrum liggen langer in de schaduw. Ook water in de buurt (het IJ) zorgt voor afkoeling. De gemeten temperaturen vallen overigens nog mee. Steeneveld re-

kende met het bijgewerkte weermodel en diverse klimaatscenario's uit wat steden als Amsterdam in de toekomst staat te wachten. Temperaturen van 43 graden zullen dan op een warme dag geen uitzondering meer zijn. **RK**

GELUIDSISOLATIE MET VEZELS UIT VARKENSPOEP

Zes Wageningse masterstudenten hebben een geluidsisolerend materiaal ontwikkeld uit varkensmest. Daarmee wonnen ze de tweede prijs bij Biobased Innovation Student Challenge Europe (BISC-E) in Berlijn op 24 oktober.

Woningen en kantoren bij vliegvelden moeten beter worden geïsoleerd, vertelt masterstudent Biobased Sciences Stamatis Chrysanthopoulos uit Griekenland. 'Je kunt ziek worden van geluidsoverlast. Bewoners in de buurt van vliegvelden hebben een groter risico op een hartaanval.' Het Wageningse studententeam BioSilence zocht naar een organisch materiaal dat bruikbaar is bij de geluidsisolatie. Ze kwamen uit bij mest. 'In mestverwerkingscentrales worden stikstof en fosfaat teruggewonnen uit mest', zegt Bas Roovers, eveneens masterstudent Biobased Sciences. 'Wat resteert, zijn vezels. Die worden momenteel verbrand of als bodemverbeteraar ge-

bruikt, maar je kunt ze ook persen en drogen, waardoor de micro-organismen doodgaan en de mestgeur verdwijnt. Dan heb je geluidsisolerend materiaal.'

Eerst deden de studenten laboratoriumexperimenten met dit materiaal, daarna verpakten ze de vezels in een stuk steenwol. Dat prototype hebben ze getoond tijdens de BISC-E-finale in Berlijn.

'Ons isolatiemateriaal is een stuk duurzamer dan de gangbare steenwol,' zegt Chrysanthopoulos, 'want de productie van steenwol kost veel energie en leidt tot hoge broeikasgas- en stikstofemissies.' BioSilence wil de steenwol uiteindelijk helemaal vervangen door hun product. Dat zal niet meevallen in de conservatieve bouwwereld, stelde de Nederlandse jury van BISC enkele maanden geleden tijdens de voorronde. Desondanks wonnen de Wageningers die voorronde. BioSilence is een zeer internationaal team. Naast

Chrysanthopoulos en Roovers zitten er twee Italianen, een Mexicaan en een Colombiaan in het team. Ze zijn begeleid door Costas Nikiforidis, onderzoeker bij Biobased Chemistry and Technology, en Martien van den Oever, onderzoeker bij Wageningen Food & Biobased Research. **AS**

INGEZONDEN

Ook een mening over een actuele WUR-kwestie? Stuur je bijdrage van maximaal 350 woorden naar resource@wur.nl onder vermelding van 'ingezonden'.

'DIEPGAANDE VERANDERINGEN NODIG VOOR KRINGLOOPLANDBOUW'

Het Platform Kringlooplandbouw Wageningen hield onlangs een interessant debat over de transitie naar kringlooplandbouw. Een van de besproken thema's betrof de implicaties van een paradigmaverandering naar circulariteit voor de wetenschap en het onderwijs. De belangrijkste vraag was: 'Een paradigmaverandering impliceert diepgaande veranderingen. Wat betekent dat voor het onderwijs?' Nederland wil een koploper zijn in

kringlooplandbouw. Welke 'diepgaande' veranderingen zijn daarvoor nodig? Hoogleraar Dierlijke Productiesystemen Imke de Boer, een koploper in de transitie naar kringlooplandbouw, zei dat 'we' zullen moeten produceren en consumeren met minder impact op de omgeving. Dit betekent dat zowel boeren als consumenten (en alle andere tussenpersonen in de relevante ketens) hun gedrag dienen te veranderen. Gedragsverandering is gegrondvest in verandering van onderliggende (vaak impliciete) waarden. De eerste stap in de transitie is het expliciet maken van deze impliciete waarden. De tweede stap is het identificeren van die waarden die een ecologisch en maatschappelijk verantwoord kringlooplandbouw ondersteunen. De derde stap is het identificeren van methoden die de

ontwikkeling van zulke grondhoudingen of onderliggende waarden faciliteren. Hoe kunnen boeren, consumenten, andere actoren in de ketens en WUR-staf en -studenten zulke waarden verkrijgen? In processen van persoonlijke ontwikkeling is de volgende reeks van toepassing: data > informatie > kennis > grondhouding/waarde > gedrag. De pijlen representeren internalisatie- en transformatieprocessen, die helaas grotendeels black-boxprocessen zijn. Natuurwetenschappers (en ook veel sociale wetenschappers) hebben de neiging om op data, informatie en kennis te focussen. Maar alleen kennis is niet afdoende om gedrag te veranderen. 'Diepgaande' verandering houdt verandering in van onderliggende waarden en grondhoudingen naar de natuur – en vervolgens van gedrag. In mijn proefschrift (WUR,

1998) concludeer ik dat de ontwikkeling van ecologisch en maatschappelijk duurzame landbouwbedrijfssystemen zowel wetenschap als methoden voor persoonlijke ontwikkeling (Bildung) vraagt, zowel denkvermogen als sociaal-cultureel onderwijs, zowel naar buiten als naar binnen gerichte benaderingen. Om externe en interne duurzaamheid te bereiken dient WUR veel meer aandacht te besteden aan eco-filosofie (grondhoudingen naar de natuur), wetenschapsfilosofie (wetenschappelijke paradigma's), systeemonderzoek (landbouwbedrijven als sociaal-ecologische systemen) en sociale psychologie (gedragsverandering). En ja, dat kan minder geld en staf voor natuurwetenschappelijke groepen inhouden.

Toon van Eijk, alumnus en gepensioneerd tropisch landbouwkundige

ILLUSTRATIE: RONALD BLOMESTIJN

DE STELLING

'Mannen moeten parttime gaan werken'

Zweden loopt voorop als het gaat om gendergelijkheid. Toch verdienen mannen ook daar nog steeds meer dan vrouwen. Volgens promovendus Ylva Ran zou het helpen als mannen minder gaan werken. Haar stelling: 'If "men" start acting like "women" we can close the gender pay gap.'

'Hoewel mannen en vrouwen vaak hetzelfde verdienen aan het begin van hun carrière, ontstaat er geleidelijk aan een verschil in salaris. Een van de redenen daarvoor is dat vrouwen vaak flexibele werktijden willen. Ze willen vaak minder gaan werken, of hebben het gevoel dat ze minder moeten gaan wer-

ken om voor hun kinderen of andere familie te zorgen.

Stel je hebt twee kinderen gekregen en daarvoor drie jaar parttime gewerkt. Dan heb je

'In Zweden krijgen mannen en vrouwen standaard evenveel ouderschapsverlof'

minder kansen gehad dan iemand die al die tijd fulltime heeft gewerkt. Als mannen ook meer flexibiliteit zouden vragen van hun werkgever, zouden mannen en vrouwen dezelfde promotiekansen en ruimte voor sala-

risontwikkeling hebben in hun werk. Dat is de effectiefste manier om de loonkloof te verkleinen, zo blijkt uit onderzoek. Ik kom uit Zweden, waar mannen en vrouwen standaard hetzelfde aantal dagen ouderschapsverlof krijgen. Je moet dan toestemming vragen om het anders te verdelen. Ik denk dat dat een goed initiatief is, ook voor Nederland, om ervoor te zorgen dat mannen en vrouwen dezelfde verantwoordelijkheid nemen voor de kinderen. Maar ook in Zweden is nog werk aan de winkel, want de lonen zijn daar nog niet gelijk, ook niet bij universiteiten. Ik wil mensen daar graag over laten nadenken.' **B CJ**

Promovendi moeten bij hun proefschrift een handvol stellingen voegen. In deze rubriek leggen ze uit hoe ze tot hun prikkelendste stelling gekomen zijn. Deze keer Ylva Ran, die op 30 augustus promoveerde op haar onderzoek naar watergebruik door veehouders in Latijns-Amerika.

Op bezoek bij drie innovatiewerkplaatsen

Samen de kringlopen sluiten

Het ministerie van LNV heeft niet één blauwdruk voor de gewenste kringlooplandbouw. Die moet regionaal vorm krijgen in 'innovatiewerkplaatsen' waar boeren, buitenlui en wetenschappers samenwerken. In Noord-Nederland tekenen de eerste contouren zich af. Verslaggever Albert Sikkema nam een kijkje bij drie initiatieven.

tekst Albert Sikkema foto's Reyer Boxem

▲ Maurits en Jessica Tepper zijn eigenaar van de Eytemaheert. WUR doet op het bedrijf onderzoek naar natuur-inclusieve kringlooplandbouw.

‘De blaarkoppen krijgen louter gras; er komt geen voer en mest van buiten het bedrijf’

Maurits Tepper, samen met zijn vrouw Jessica eigenaar van boerderij Eytemaheert, is druk met het bouwen van een ‘skybox’. Morgen komen er bobo's van WUR en het landbouwministerie langs en Tepper timmert nog gauw even een verhoogde tribune met uitzicht op de Groninger blaarkoppen in zijn stal. Het hoge bezoek komt praten over een onderzoeksprogramma op dit kersverse proefbedrijf van WUR.

We zitten in Leutingewolde, in het noordelijke puntje van de provincie Drenthe. Eytemaheert grenst aan het Leekstermeer en de Onlanden, een Natura 2000-gebied. Een kwetsbaar gebied, kijkend naar de stikstofproblematiek, maar Tepper schiet niet in de stress. Zijn bedrijf moet juist een showcase worden van een veebedrijf met een gesloten mest- en stikstofkringloop.

MAAISEL VERWERKEN

Eytemaheert heeft honderdvijftig Groninger blaarkoppen die de Teppers voor de vleesproductie houden. Ze verkopen het vlees van de zoogkoeien via een webwinkel direct aan consumenten. De koeien krijgen een rantsoen van louter gras; er komt geen voer en mest van buiten het bedrijf. Wel verwerkt het bedrijf maaisel uit het naastgelegen natuurgebied tot de meststof bokashi. ‘Met stikstofrijk maaisel uit het natuurgebied vullen we het nutriëntenverlies van de huiskavels aan, dat via het gras is opgenomen door de koeien’, zegt Tepper.

Hij wil graag nader onderzoek naar bokashi, een mengsel van maaisel, kalk, klei en micro-organismen die de celstructuur van het hooi afbreken. ‘We willen met Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten kijken hoe je deze bokashi ook bij andere boeren kunt inzetten. Dat kan nu niet, want als je er meer dan 5 kilometer mee rijdt, valt bokashi onder de Afvalstofwet en moeten boeren het opvoeren in de mestboekhouding.’

Dat onderzoek gaat er vermoedelijk komen, want Eytemaheert is sinds afgelopen zomer een onderzoeksboerderij van Wageningen University & Research voor natuur-inclusieve kring-

looplandbouw. Martin Scholten, directeur van de Animal Sciences Group, wil nieuwe kansen voor kringlooplandbouw in de praktijk verkennen, vertelt hij op de website van Eytemaheert. Tepper en zijn vrouw blijven eigenaar van de boerderij. Zij willen graag dat de stikstofkringloop wordt doorgemeten door Wageningse onderzoekers. Ook gaan zij de blaarkoppen melken, zodat die zogenoemde ‘dubbeldoelkoeien’ worden – vlees- en melkkoe ineen.

NATURA 2000

Tepper denkt dat de blaarkoppen zo’n vijfduizend liter melk per jaar geven – de helft van de gangbare productie. Daarmee wil hij onder meer kaas maken. Wageningen zou deze bedrijfsstijl met dubbeldoelkoeien ook kunnen onderzoeken. ‘Dit bedrijfsconcept is goed toe te passen rond Natura 2000-gebieden’, denkt Tepper.

Hij vermoedt dat zijn bedrijf weinig ammoniak produceert, want hij importeert geen stikstof in de vorm van krachtvoer en kunstmest en voert met de bokashi juist stikstof af uit het natuurgebied. Bovendien lopen de koeien vooral buiten, waardoor hun mest en urine niet vermengd raken en er geen ammoniak ontstaat. Ook denkt hij na over de manier waarop hij de biodiversiteit op het land kan vergroten met gras-klavermengsels en houtwallen die hazelnoten leveren, zodat hij zowel natuur als voedsel produceert.

De vertegenwoordigers van het ministerie en WUR komen morgen met hem overleggen over het onderzoeksprogramma op de boerderij, om na te gaan welk effect zijn landbouwsysteem heeft op biodiversiteit en bodemleven en welk effect de bokashi heeft in zijn stikstofkringloop. Tepper: ‘We moeten gaan meten en met elkaar vaststellen of het wat is.’

HAVER VERMOUTEN

We lopen nog even het land op achter de boerderij. Maurits en Jessica Tepper zijn ondernemers die graag dingen uitproberen. Afgelopen zomer lieten ze een hectare haver inzaaien – een oude soort die minder gevoelig is voor ziekten en pla-

KRINGLOOPLANDBOUW, HOE ZAT HET OOK ALWEER?

Het kabinet wil dat de agrarische sector in Nederland in 2030 een omslag heeft gemaakt naar kringlooplandbouw. Het wil een landbouw die:

- bijdraagt aan het sluiten van kringlopen, het terugdringen van emissies en het verminderen van verspilling van biomassa in het voedselsysteem;
- de sociaaleconomische positie van de agrarisch ondernemer in de keten versterkt;
- een bijdrage levert aan de klimaatopgave als gevolg van het Klimaatakkoord;
- de aantrekkelijkheid en vitaliteit van het platteland versterkt;
- winst oplevert voor ecosystemen, biodiversiteit en natuurwaarden;
- het dierenwelzijn verbetert;
- de relatie tussen boer en burger versterkt;
- de positie van Nederland versterkt als ontwikkelaar van integrale oplossingen voor klimaat-slimme, duurzame voedselsystemen.

De regering zet niet in op één voedselsysteem dat al deze punten combineert, maar op een lappendeken van regionale initiatieven die bijdragen aan de doelstellingen. Meestal zijn dit regionale verbanden met boeren, natuur- en landschapsbeheerders en buitenlui. Ze worden bekostigd uit de zogeheten Regio-deals, het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland of via het Europees landbouwbeleid. WUR haakt aan bij meerdere initiatieven in bijvoorbeeld Noord-Nederland, de Achterhoek en het Groene Hart.

gen. Die gaan ze laten vermouten om er haverbier van te maken voor de lokale markt. En komend seizoen willen ze een hectare aardappels telen om die direct aan consumenten te verkopen via hun webwinkel. Ze willen ook een slager inhuren om de blaarkoppen op de boerderij te slachten. ‘We verkopen rechtstreeks aan de consument voor een eerlijke prijs en zijn daarmee winstgevend.’

Lees verder op p.14-15.

▲ Directeur Hans Bergsma van Gebiedscoöperatie Westerkwartier werkt samen met boeren, bedrijven, zorginstellingen en scholen aan een nieuwe regionale voedselketen.

Hans Bergsma, directeur van de Gebiedscoöperatie Westerkwartier, zit in een kantoorgebouw in Noordhorn met vier rechtenstudenten van de Hanzehogeschool in Groningen gebogen over een folder. Daarin staan de hoofdpunten beschreven van The Food Factory. Op de linkerflap staan de voedselleveranciers: veehouders, akkerbouwers en tuinders uit de regio. Op de rechterflap de afnemers: ziekenhuizen, zorginstellingen, scholen en restaurants in Groningen. Daartussen staat de voedselafabriek, die dieren gaat slachten, voedsel gaat verwerken en maaltijden gaat maken. Een regionale voedselketen is in de maak.

De rechtenstudenten moeten bedenken hoe de deelnemers aan The Food Factory het intellectueel eigendom regelen. De investeerders in de fabriek, waaronder de gebiedscoöperatie, een projectontwikkelaar en verwerkers van voedsel

en reststromen, brengen proceskennis en patenten in. De rechtenstudenten mogen bedenken hoe die gewaardeerd moeten worden.

HOGERE PRIJS

De gebiedscoöperatie in het Westerkwartier werd eind 2013 opgericht door de agrarische natuurvereniging van zo'n vijfhonderd boeren, Staatsbosbeheer en de mbo-school Terra Groningen. Inmiddels zijn ook Rabobank en een energiecoöperatie aangesloten, zegt Bergsma. De gebiedscoöperatie zoekt naar nieuwe verdienmodellen voor de boeren in het Westerkwartier.

Bergsma denkt dat The Food Factory de boeren in de regionale keten een 10 tot 20 procent hogere prijs kan bieden, te beginnen met 50 tot 75 boeren die voedsel gaan leveren aan ziekenhuizen en zorgaanbieders in Groningen. De vergunningen voor de bouw van The Food Factory, die nabij Leek moet

komen, zijn inmiddels aangevraagd. De boeren in het Westerkwartier zijn gangbare boeren die alternatieven zoeken voor het export-verdienmodel, zegt Bergsma. 'Daarbij willen we ook de relatie tussen de boeren en de dorpen weer herstellen. Daarin past een regionale voedselketen die transparant is, zodat de consumenten in Groningen weten waar hun voedsel vandaan komt.'

WAGENINGSE SPECIALISTEN

Als de regionale voedselketen er staat, wil Bergsma graag met WUR de circulaire landbouw verder vormgeven. 'Binnen de gebiedscoöperatie praten veehouders, akkerbouwers en tuinders nu met elkaar en kijken ze bijvoorbeeld hoe ze elkaars reststromen kunnen benutten. Daarbij hebben ze te maken met de CO₂- en stikstofproblematiek. Ik hoop van Wageningse specialisten te horen hoe ze het klimaat en de natuur het beste kunnen ontzien.'

Bergsma wil daarvoor onder meer samenwerken met het Fjildlab in het naburige Buitenpost, waar de vereniging Noordlike Fryske Walden met Wageningen samenwerkt aan kringlooplandbouw.

‘De boeren kijken samen hoe ze elkaars reststromen kunnen benutten’

Albert van der Ploeg heeft een klein bedrijf met vleesvee en schapen in het noordoosten van Friesland, maar vandaag zit hij te vergaderen in het Fjildlab, de innovatiewerkplaats voor kringlooplandbouw in Noordoost-Friesland. Van der Ploeg, Wageningse alumnus, is trekker van deze werkplaats en tevens voorzitter van de vereniging Noardlike Fryske Walden. Zo'n achthonderd boeren en particulieren werken daarin samen aan agrarisch natuurbeheer en landschapsherstel in dit coulissenlandschap.

De boeren willen een kleinschalig landschap met houtsingels, weidevogels en biodiversiteit behouden, zegt Van der Ploeg. De innovatiewerkplaats heeft acht kenniskringen, waarin de boeren kennis uitwisselen over bijvoorbeeld het gebruik van meststoffen en duurzaam bodembeheer.

Wageningen is sterk betrokken bij dit Fjildlab. Onderzoeker Durk Durksz is er projectleider en Ingrid van Huizen, jarenlang directeur van de vereniging Fryske Walden, is tegenwoordig in Wageningen programmamanager circulaire landbouw Noord-Nederland. In die functie koppelt zij vragen uit het gebied aan Wageningse onderzoekers. Niet alleen in Friesland, voegt ze toe. 'We willen ook naar antwoorden zoeken met Eytmaheert en gebiedscoöperatie Westerkwartier.'

MENSELIJKE FAECES

'Ons uitgangspunt voor de circulaire landbouw is de visie van WUR-hoogleraar Imke de Boer', vervolgt Van Huizen. 'Zij wil dat we plantaardig voedsel alleen gebruiken voor humane consumptie en de veehouderij baseren op grasland en reststromen. De boeren in deze regio zijn al jaren met kringlooplandbouw bezig. In de kenniskringen van Fjildlab kijken we aan welk onderzoek deze boeren behoefte hebben. Daar willen wij de wetenschappelijke kennis voor inbrengen. Zo hebben we nu een project ingediend om menselijke faeces te benutten in de agrarische kringlopen.'

Van der Ploeg wil inzetten op een landbouwtransitie. 'Het landbouwsysteem sluit niet meer aan op wat er wordt gevraagd vanuit de maatschappij', zegt hij, doelend op de stikstof- en mestproblematiek en de afname van insecten en weidevogels. 'We zoeken naar systeemveranderingen.'

Net als Eytmaheert wil het Fjildlab de mest- en stikstofkringloop van melkveehouders in kaart brengen en proeven doen met de meststoffen bokashi en rioolslib. Voorts wil Van der Ploeg een sluitende mestkringloop tussen veehouders en akkerbouwers organiseren en de reststromen van aardappel- en bieten-telers in de regio benutten. Voor het natuurbeheer vertrouwt hij op de experimenteerruimte in het Europees landbouwbeleid.

NATUURVRIENDELIJK

Boeren kunnen vergoedingen krijgen voor natuurvriendelijke akkerranden en de aanleg van houtwallen. Hij verwacht dat Wageningen hiervoor kennis aandraagt op het gebied van biodiversiteit en landschap.

Bij dat ecologische landschapsbeheer hoort ook een verdienmodel, vervolgt Van der Ploeg. 'Als je goedkoop voedsel wilt, krijg je het eentonige landschap dat daarbij hoort, arm aan biodiversiteit. Als je weidevogels, insecten en een

'We willen onder meer onderzoeken hoe boeren menselijke faeces kunnen benutten'

rijk bodemleven wilt, moet je daar als boer wat voor doen. En dus moet de overheid de boeren daarvoor vergoeden. Dat is niets bijzonders, want ook Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten krijgen geld van de overheid voor natuurbeheer – zij zitten in hetzelfde schuitje als de boeren.'

▲ Albert van der Ploeg is boer en trekker van het Fjildlab, een innovatiewerkplaats voor kringlooplandbouw in Noordoost-Friesland.

WAGENINGERS ZIJN OVERAL

Het is het laatste wat je verwacht als je een drieweekse trektocht maakt door de Himalaya: Wageningse onderzoekers tegen het lijf lopen. Toch overkwam het me op ruim 5 kilometer hoogte bij de Kang La-pas in Nepal. Onderzoeker Yorick Liefenting (midden) en promovendus Ashok Subedi (rechts) van de leerstoelgroep Resource Ecology verzamelden daar samen met hun Nepalese partner Om Bahadur Gurung (links) data van acht weerstations die ze begin dit jaar hebben geplaatst. De gegevens gebruiken ze om inzicht te krijgen in de energiebalans van de sneeuwluipaard en zijn belangrijkste prooi, het blauwschaap. De onderzoekers proberen te ontdekken hoe de dieren kunnen overleven in dit koude, onherbergzame gebied.

R Tekst en foto Tessa Louwerens

‘Je kunt je afvragen: wat hebben wij gedaan dat dit mogelijk werd?’

Zorgen om de Koerden

Ontwikkelsocioloog Joost Jongerden volgt met grote zorg de Turkse invasie in het noorden van Syrië. Hij deed promotieonderzoek naar Turkse Koerden en bestudeert het unieke systeem van Koerdisch zelfbestuur in Syrië.

tekst Roelof Kleis foto Delil Souleiman/AFP

‘**D**it kan niet waar zijn’ was het eerste dat Joost Jongerden dacht toen hij hoorde dat de Amerikaanse president Trump zijn troepen uit het noorden van Syrië ging terugtrekken. ‘Vervolgens dacht ik: hij wordt nog wel teruggefloten door het Pentagon of het congres. Maar nee dus.’ Turkije reageerde bliksemsnel en viel Noord-Syrië binnen om de Koerden uit de grensstreek te verjagen. Jongerden, universitair hoofddocent bij de leerstoelgroep Rurale Sociologie, zag het met

lede ogen aan. Al sinds begin jaren negentig is hij intensief bij de Koerden en de ontwikkelingen in de regio betrokken. Hij promoveerde in 2007 op een studie naar de gedwongen migratie van Koerden in Oost-Turkije. Zijn partner is een Koerdische en hij komt regelmatig in de Koerdische gebieden in Turkije.

Wat is de kern van de Koerdische kwestie?

‘Die gaat terug tot de tijd waarin het Ottomaanse Rijk uiteenviel en er uit de restanten van dat rijk natiestaten ontstonden. Het Otto-

maanse Rijk was een uitermate divers geheel van bevolkingsgroepen. Staatspolitiek was niet gebaseerd op culturele of etnische identiteit. Met de vorming van natiestaten zien we een bestuurlijk bestel ontstaan dat een specifieke identiteitspolitiek voert. Heel nadrukkelijk zie je dat in Turkije. In de in 1923 opgerichte republiek is staatsburgerschap gekoppeld aan de Turkse identiteit. Daarmee ontstond de kiem voor de Koerdische kwestie. Uitdrukking geven aan de Koerdische identiteit werd door de Turkse overheid beschouwd als een existenti-

▲ Inwoners van de Noord-Syrische stad Ras al-Ain vluchten voor de Turkse militaire inval. Op de achtergrond de vuren die de Koerden hebben aangestoken om Turkse gevechtspiloten het zicht te ontnemen.

FOTO: GUY ACERMANIS

‘Het Koerdische zelfbestuur in Roajva is een goed voorbeeld van *do it yourself development*’

Joost Jongerden, universitair hoofddocent Rurale Sociologie

ele dreiging. Het Koerdische oosten van Turkije is bijna voortdurend onder een uitzonderingstoestand geregeerd en er was sprake van een strikte assimilatiepolitiek; Koerden werden gedwongen te verhuizen naar steden elders in het land. Dat is de achtergrond van het geweld.’

In Turkije hebben de Koerden geen autonomie. In Syrië en Irak wel. Hoe zit dat?

‘Die autonomie is ontstaan in de context van oorlog. De VN heeft na de Golfoorlog in 1991 in het noorden van Irak een no-flyzone afgekondigd. In de schaduw daarvan is autonomie ontstaan, die in 2005 is geformaliseerd in de grondwet. De centrale regering in Irak heeft die ontstane situatie schoorvoetend geaccepteerd. Maar blijft dat zo? Het autonome Rojava in Noord-Syrië is ontstaan in de context van de oorlog in Syrië. In 2012 is in diverse regio’s en steden in het gebied autonomie tot stand gekomen, door het opzetten van allerlei vormen van lokaal zelfbestuur.’

Waar bestaat dat zelfbestuur uit?

‘Lokaal en regionaal is zijn raden opgezet dat het dagelijks leven proberen te organiseren. Die raden zorgen ervoor dat mensen toegang

hebben tot onder andere voedsel, energie en onderwijs. Er wordt geprobeerd vormen van ongelijkheid, zoals gender- of etnische ongelijkheid, te adresseren in een nieuwe vorm van bestuur. Ik noem dat *do it yourself development*. Voor mij als ontwikkelingssocioloog is dat een heel interessant fenomeen. Hoe zorg je dat zulk bestuur dicht bij mensen staat? Hoe organiseer je de economie? Rojava is een mooi voorbeeld van hoe mensen dat met elkaar proberen te doen. Ik ben daarbij met name geïnteresseerd in de organisatie van de landbouw. In Rojava zijn de Koerden er in een context van continue oorlog en dreiging in geslaagd een landbouwsysteem op te zetten dat de eigen bevolking weet te voeden en overschotten oplevert voor export.’

Hoe is dat gelukt?

‘Het land is heel vruchtbaar. Onder het Syrische bewind lag de nadruk op monocultuur. Je had gebieden met voornamelijk katoenteelt, tarwe of olijven. Na de implosie van het centrale regiem zijn de boeren de productie gaan diversifiëren. Dat was ook logisch, want het gebied was geïsoleerd door de omringende oorlogen. Voedsel moest dus zelf worden geproduceerd. Diverse productie, lokale

markten en een eerlijke prijs werden de leidende principes van de landbouw. Daarbij werd de diversiteit van de bevolking gekoesterd en gehandhaafd. Rojava is het enige niet-sektarisch georganiseerde gebied in deze regio.’

Wat kan Europa doen om de Koerden in Noord-Syrië te helpen?

‘Er kan een hoop, als er maar politieke wil is. Je kunt Turkije met economische sancties onder druk zetten om de invasie te staken. De economie is de achilleshiel van Erdogan. Maar je kunt ook reflectiever naar die vraag kijken. Wat hebben wij gedaan dat dit mogelijk werd? Turkije is begin 2018 Afrin binnengevallen, een deel van Rojava in het uiterste westen van Noord-Syrië. De inval is gevolgd door een etnische zuivering. De internationale gemeenschap is terughoudend geweest om dat te veroordelen. Wat we nu zien, is een opschaling van wat toen heeft plaatsgevonden. We waren dus gewaarschuwd.’

Hoe gaat dit aflopen?

‘Het lijkt erop dat Poetin nu de *dealmaker* is. We weten niet hoe hij zijn geopolitieke spel speelt. De VS is verzwakt in de regio en de reputatie van de Amerikanen heeft grote schade opgelopen. Turkije is eigengereid, maar zonder veel internationale steun, en Assad lijkt zijn positie te versterken. Zonder zicht op een politieke oplossing lijkt het geweld voorlopig niet ten einde.’

Kan het zich ten goede keren?

‘Er is veel menselijk leed toegebracht. Dat is niet omkeerbaar. Turkije heeft nu voet aan de grond in een klein deel van Rojava. De vraag is of ze het bezet kunnen houden. De bezetting is niet onherroepelijk en elders functioneert het democratisch zelfbestuur nog steeds. Sancties kunnen helpen om Turkije te dwingen zich terug te trekken. Als er maar politieke wil is.’

Waar is de bijensterfte gebleven?

Twee van deze honingbijen hebben een varroamijt op hun rug. De bestrijding van deze parasiet is de laatste jaren sterk verbeterd.

De alarmerend hoge wintersterfte onder honingbijen lijkt voorbij. En voor de resterende bijensterfte is geen duidelijke oorzaak aan te wijzen, blijkt uit langjarig Wageningen/Leids onderzoek. Zeven vragen over bijen, varroamijten en neonicotinoïden.

tekst Roelof Kleis foto Bram Cornelissen

1 HOE ZAT HET OOK ALWEER MET DE BIJENSTERFTE?

Het is van alle tijden dat bijenvolken soms de winter niet overleven. Voor 1983 lag die wintersterfte gemiddeld rond de 3 procent, zegt bijenonderzoeker Bram Cornelissen. In dat jaar deed de beruchte varroamijt zijn intrede. Het beestje parasiteert op bijen en kan hele volken doen instorten. Vanaf de eeuwwisseling nam de wintersterfte alarmerende vormen aan, niet alleen in Nederland, maar wereldwijd. In de winter van 2009-2010 haalde liefst 29 procent van de volken het voorjaar niet. Op zoek naar oorzaken kwam het insecticidengebruik – met name de zogeheten neonicotinoïden – in de landbouw in beeld. Politieke interesse ontstond na een geruchtmakende uitzending – *Moord op de bijen* – van tv-programma Zembla in 2011. Het ministerie van LNV liet onder leiding van Naturalis een vierjarig onderzoek (2014-2018) uitvoeren naar de oorzaken van de bijensterfte. Diverse onderzoekers van WUR werkten hieraan mee. Het rapport werd afgelopen zomer naar de Tweede Kamer gestuurd.

2 WAT HEEFT DE STUDIE OPGELEVERD?

De belangrijkste constatering is dat het meevalt met de wintersterfte. De hoge sterfte in het eerste decennium van deze eeuw is verdwenen. In de winter van 2011/12 was er voor het laatst een sterfte van boven de 20 procent. Sindsdien is de wintersterfte ongeveer gehalveerd. De afgelopen winter stierf nog maar 9 procent van de bijenvolken en de meeste imkers verliezen in de winter geen enkel volk. Belangrijk is bovendien dat er geen smoking gun is: er is niet één oorzaak voor de sterfte aan te wijzen. Verschillende factoren – parasieten als varroa, chemische bestrijdingsmiddelen, het versnipperde landschap – spelen een rol. Wel hebben bijenvolken een grotere kans de winter door te komen als de bestrijding van varroa op orde is.

3 EN DE NEONICOTINOÏDEN DAN?

In gemiddeld 30 procent van de onderzochte bijenvolken worden residuen van chemische bestrijdingsmiddelen aangetroffen. In

12 procent van de volken gaat het om neonicotinoïden. Maar een relatie met wintersterfte is niet aantoonbaar. Overigens zijn de drie belangrijkste ‘neonics’ – imidacloprid, clothianidine en thiametoxam – sinds 2013 gedeeltelijk en sinds 2018 volledig verboden in open teelten. Dat de studie geen merkbaar effect van neonics laat zien, betekent echter niet dat er geen effect is, zegt Bram Cornelissen, een van de Wageningse bijenonderzoekers die aan de studie meewerkte. ‘Er zijn genoeg studies die een effect van neonicotinoïden op bijen laten zien. Maar er zijn geen studies die een verband

‘De rol van neonicotinoïden is altijd overdreven; het is een kwestie van zorgvuldig imkeren’

met wintersterfte laten zien.’ Collega-bijenexpert Tjeerd Blacquièrre, die niet bij het onderzoek was betrokken, is stilliger. ‘De rol van neonicotinoïden is altijd overdreven. Al die jaren dat de discussie nu al loopt, zie ik tal van imkers die nooit last van wintersterfte hebben. Het is een kwestie van zorgvuldig imkeren.’

4 WAARDOOR IS DE WINTERSTERFTE SINDS 2012 DAN GEHALVEERD?

Dat is niet duidelijk. De Wageningse experts houden het op een verbetering van de kennis bij imkers, die zich uit in een betere bestrijding van de varroamijt. ‘Varroa is de belangrijkste factor als het gaat om bijengezondheid’, zegt Cornelissen. ‘Vroeger bestreden imkers varroa met een chemisch middel op een plastic stripje in de korf. Sinds 2005 zijn ze alternatieven gaan gebruiken, zoals oxaalzuur en mierenzuur, dat je in de korf druppelt of sproeit. Dat is bewerkelijker, maar veel natuurlijker. In 2010 hebben we

een brochure uitgebracht: *Effectieve varroa-bestrijding*. Wij denken dat die transitie van een simpele chemische bestrijding naar een technischer en natuurlijker vorm belangrijk is geweest voor het omlaag brengen van de wintersterfte.’ Maar let wel, dit gaat over honingbijen, zegt Blacquièrre. ‘De wilde bij is een heel ander verhaal. Daar zijn de oorzaken van sterfte nog veel moeilijker aan te tonen.’

5 IS DE STRIJD TEGEN DE WINTERSTERFTE HIERMEE GEWONNEN?

Nee. De sterfte is nog altijd hoger dan voor de komst van de varroamijt. Het zou daarom goed zijn als de honingbij beter bestand wordt tegen de parasiet. WUR is al sinds 2008 bezig met het kweken van zo’n varroabestendige bij. Blacquièrre: ‘We zijn begonnen met 75 willekeurige volken die we apart hebben gezet, zodat de koninginnen alleen met darren uit deze groep paren. Na nog één keer bestrijden aan het begin, zijn we daarmee gestopt, zodat alleen de volken overleven die het best tegen varroa kunnen. We zijn nu elf generaties verder en hebben inmiddels een populatie bijen die behoorlijk tegen varroa kan.’

6 MAAKT WAGENINGEN EEN SUPERBIJ?

Nee, zegt Blacquièrre beslist. Wat hij wil aantonen is dat iedere imker, of groep van imkers, met natuurlijke selectie zijn eigen weerbare bij kan kweken. ‘Die varroamijt raken we nooit meer kwijt. De insteek is te laten zien dat de honingbij voldoende genetische potentie heeft om de parasiet zelf aan te kunnen. We werken aan een protocol dat laat zien hoe je daarvoor te werk moet gaan.’

7 GAAT DE WINTERSTERFTE DAARMEE VERDER AFNEMEN?

Dat valt nog te bezien. ‘Terug naar de situatie van vóór de varroamijt is denk ik niet meer haalbaar’, zegt Blacquièrre. ‘Als je in het najaar geen mijten hebt, blijkt de wintersterfte 3,7 procent. Wij meten in onze volken een besmetting van 5 tot 10 mijten per 100 bijen. Hoeveel wintersterfte dat oplevert, is de vraag. Dat durf ik nog niet te zeggen.’

‘PAK STRESS LIEVER BIJ DE WORTELS AAN’

Tijdens de *Surf Your Stress*-week, van 11-15 november, kunnen studenten en -medewerkers van WUR leren omgaan met stress. Bijvoorbeeld door workshops tijdsmanagement, faalkunde en mindfulness te volgen. Is dat een goed idee? Of is het symptoombestrijding en moet WUR haar beleid veranderen om stress te verminderen?

tekst Coretta Jongeling en Luuk Zegers illustratie Henk van Ruitenbeek

Louise Bommelé

**Bachelorstudent
Gezondheid en
Maatschappij**

‘WUR geeft gemengde signalen. Aan de ene kant is er het *Surf your Stress*-project waarbij gezegd wordt dat doorwerken tot diep in de nacht een snelle route is naar een burn-out, aan de andere kant wordt er vol trots aangekondigd dat de bibliotheek van Forum tot middernacht open is tijdens de zelfstudieweek. Dat normaliseert het idee dat tot 00:00 uur studeren best kan. **De universiteit zou toe moeten werken naar een gezonde werkomgeving, bijvoorbeeld door geen deadlines meer te zetten op zondagavond 00:00 uur.** Als je die verplaatst naar vrijdag op een normaler tijdstip, zorg je dat studenten in hun weekend niet alleen maar aan het werk zijn. Zo voorkom je dat de risicogroep voor een burn-out – de mensen die altijd het gevoel hebben dat ze nog niet genoeg hebben gedaan – doorgaat tot middernacht.’

Filipe Ribeiro da Cunha

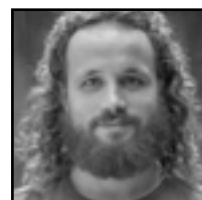
Docent gedragsecologie

‘Stress komt veel voor bij mij en mijn collega’s. De grootste oorzaak is de opeenstapeling van *to-do-lists* met kleine dingetjes. Het houdt nooit op. Mijn agenda zit supervol en het is bijna onmogelijk om al het werk af te krijgen als er tussendoor steeds

van die kleine taakjes komen waar ik even naar moet kijken. **Het ergste is de enorme hoeveelheid e-mails die ik krijg. Gisteren waren het er 65, zonder de spam mee te rekenen.** Hoewel veel mensen zeggen dat je niet verplicht bent meteen te antwoorden op je mail, voelt dat wel zo. Het zou goed zijn voor onze inbox en ons hoofd, als de universiteit een gezondere mailcultuur zou promoten. Ze zouden de mail kunnen blokkeren na een bepaald tijdstip, of meer persoonlijk contact stimuleren. Hoewel, dan zouden we misschien weer gek worden van alle zinloze meetings...’

‘Het is belangrijk om op de werkvloer naar elkaar om te kijken’

Pieter Rouweler

Hoofd Insectenweek bij het laboratorium voor Entomologie

‘Het zou goed zijn als WUR kijkt hoe de draagkracht van mensen voor stress kan worden verhoogd of hoe de werkdruk kan worden verlaagd wanneer nodig. **Bij ons heeft het veel geholpen dat er geld beschikbaar kwam om iemand aan te nemen die veel van de onderwijstaken op zich neemt.** Daardoor hebben professoren en postdocs nu meer

tijd voor hun andere werk. Het is ook belangrijk om op de werkvloer naar elkaar om te kijken, elkaar te helpen en waardering te geven wanneer dingen goed gaan. Wanneer je je gewaardeerd voelt, is het makkelijker kritiek te accepteren en bespreken, wat een hoop stress voorkomt. Een paar van mijn collega’s worden erg blij van de stoelmassages die de WUR aanbiedt. Zelf heb ik niet zo’n behoefte aan massages, dus ik geef mijn massageslots graag aan anderen.’

Annemarie Teunissen

Studieadviseur Biologie

‘Stress bij studenten komt veel voor. Hiervoor zijn een aantal duidelijke oorzaken. In de politiek worden bijvoorbeeld keuzes gemaakt die de druk op studenten behoorlijk verhogen. Daarnaast is stress ook een probleem van onze maatschappij. Iedereen heeft ermee te maken, ook docenten en medewerkers. Het is groter dan WUR alleen. **Het is geen persoonlijk falen als je stress ervaart. We moeten leren om ermee om te gaan. Daarom is *Surf your Stress* denk ik een goed idee, ook voor medewerkers.** Het is ook belangrijk te leren opkomen voor jezelf, om te leren “nee” te zeggen als een deadline niet realistisch is. Dat is persoonlijke ontwikkeling. Gelukkig zijn er steeds meer MOS-modules (modulaire skills-trainingen voor masterstudenten, red.) die met persoonlijke ontwikkeling te maken hebben. En we hebben nu het Motivatiekompas, Personal Motivation Assess-

'De bibliotheek blijft wel tot middernacht open; dat zijn gemengde signalen'

ment, een keuzevak dat steeds meer wordt aangeboden. Waar word jij gelukkig van, wat wil jij? Dat helpt erg bij de keuzestress. Ik denk dat de universiteit veel kan doen: het aanbieden van tools om goed met stress te leren omgaan.'

Patrick Steinmann

Sprekend namens de PhD Council

'De dingen die WUR doet tegen stress: een theatervoorstelling, een time out café, twee workshops, drie praatjes en een stressbal-

lenbak. **De dingen die WUR zou móeten doen tegen stress: genoeg personeel aannemen voor de huidige werkdruk; alle onderzoekers – dus ook**

sandwich-PhD'ers – genoeg betalen om rond te komen; de studenteninstroom aanpassen aan de beschikbare supervisie en de woningmarkt. Als PhD Council hopen we dat WUR in de toekomst de wortels van het stressprobleem aanpakt in plaats van dat ze mensen gaat leren hoe ze met de symptomen om moeten gaan.'

Marije van Santen

Bachelorstudent Landschapsarchitectuur en Ruimtelijke Planning

'Mijn studie is hard werken. Er wordt benadrukt: als je de druk nu al niet aankan, ga je het straks ook niet redden. En er is druk van buiten, bijvoor-

beeld door het leenstelsel. Als je bepaalde vakken niet haalt, mag je nog niet aan andere vakken beginnen. Dan heb je dus sowieso een jaar uitloop. De universiteit zou moeten kijken of dat allemaal niet wat flexibeler kan, dat zou zeker stress verminderen. Ik loop nu bijna een jaar rond met RSI. Dat komt niet alleen door een verkeerde houding, maar juist ook door stress. Volgens mij zou er in het eerste jaar veel meer aandacht moeten zijn voor een gezonde balans tussen werk en vrije tijd. Als 18-jarige is het erg verleidelijk om te veel te doen, want je moet én vakken halen én een sociaal leven opbouwen in een nieuwe omgeving. **Studenten zouden stress-, burn-out- en RSI-voorzichting moeten krijgen van een medestudent die er zelf last van heeft gehad.** Dat heeft meer impact.'

Zieke masterstudent zoekt donor

‘Dialyse is gewoon klote’

Pepijn Heerkens Thijssen is op het eerste gezicht een gewone Wageningse student. Hij woont in een studentenhuus, gaat graag naar de kroeg en is op uitwisseling geweest in Australië. ‘Ik loop er niet mee te koop dat ik een zeldzame nierziekte heb.’ Nu zoekt hij toch de publiciteit. Noodgedwongen.

tekst Luuk Zegers foto Guy Ackermans

‘J e nieren filteren afvalstoffen uit je bloed. Die plas je vervolgens uit. Als je nieren honderd procent functioneren, kunnen ze honderd milliliter bloed per minuut filteren, maar normaal gesproken filteren ze een stuk minder. Dus als je een nierfunctie van 50 procent hebt, merk je daar weinig van. Pas als je rond de 30 procent komt, ga je het voelen. Dan blijven afvalstoffen langer achter in je bloed, heb je opeens een stuk minder energie en word je misselijk wakker.’

SYNDROOM VAN ALPORT

Aan het woord is Pepijn Heerkens Thijssen (22), masterstudent Management, Economics and Consumer Studies. Zijn kennis over nieren heeft hij van de dokter. Op zijn tiende kwam hij erachter dat hij en zijn broertje het syndroom van Alport hebben, een zeldzame erfelijke ziekte die bij jongemannen zorgt voor nier-falen, gehoorproblemen en slechtziendheid. ‘Ik heb een gehoorapparaat en lenzen, maar van problemen met de nieren merkten we eigenlijk heel lang helemaal niets.’

Dus leefde Heerkens Thijssen zijn leven. Hij kwam naar Wageningen, werd lid van Ceres en ging op in het studentenbestaan. Hij fietste zon-

der problemen door zijn bacheloropleiding Bedrijfs- en Consumentenwetenschappen, met als afsluitend hoogtepunt zijn uitwisseling in Melbourne. ‘Het klinkt heel verwend, maar dat was het enige continent waar ik nog nooit was geweest. En ik dacht dat iedereen me zou komen opzoeken als ik in Europa op uitwisseling zou gaan. Ik wilde juist in m’n eentje op avontuur, dus ging ik naar de andere kant van de wereld.’

SURFEN EN SKATEBOARDEN

Down under werd een tweede thuis voor Heerkens Thijssen. ‘Ik deed mijn minor, heb een paar mooie tripjes gemaakt, veel gesurft en ben begonnen met skateboarden. Melbourne is een grote stad, maar je leert er snel de weg en na een tijdje voelde het alsof het mijn stad was.’ In Australië ging Heerkens Thijssen tweemaal langs het ziekenhuis om zijn bloed te laten checken. ‘Tijdens het tweede consult bleek dat mijn nierfunctie hard achteruit was gegaan. Dat was in juni. Dus toen ik terugkwam in Nederland ben ik gelijk wéér bloed gaan prikken. Toen bleek het echt te zijn gekelderd en ben ik op zoek gegaan naar een donor. M’n nierfunctie is nu 12 procent.’

Dat klinkt ernstig.

‘Dat is het ook. Gelukkig hebben we iemand gevonden die een nier wil doneren. Maar het duurt vier maanden om te onderzoeken of die nier helemaal geschikt is. Gezien de snelheid waarmee mijn nierfunctie nu achteruitgaat, haal ik dat niet zonder een tijdje te dialyseren. Dat betekent dat je om de dag vier uur lang in het ziekenhuis aan een apparaat ligt om je bloed te reinigen. Dat is gewoon klote. En er is een kans dat de nier van mijn donor toch niet geschikt is voor mij. Dan zijn we nog verder van huis.’

Hoe ga je daarmee om?

‘Samen met mijn familie ben ik een back-updonor aan het zoeken. Daarnaast probeer ik eigenlijk zo veel mogelijk leuke dingen te doen, omdat ik weet dat dat straks een tijd niet kan vanwege het dialyseren en de niertransplanta-

▲ Pepijn Heerkens Thijssen in zijn studentenhuis. 'Ik probeer nog zo veel mogelijk leuke dingen te doen, omdat ik weet dat dat straks een tijd niet kan.'

tie. Met huisgenoten naar technofeestjes op het Amsterdam Dance Event. Skateboarden. En mijn *main thing in life*: naar de kroeg, al drink ik natuurlijk wel een stuk minder dan de rest. Maar het kan, met mate, zolang ik fosfaatbinders slik.'

'Sinds een paar maanden is het alsof ik elke dag wakker word met een kater'

Hoe voelt het om falende nieren te hebben?

'Sinds een paar maanden is het alsof ik elke dag wakker word met een kater. Daarnaast ben ik ook sneller moe en moet ik medicijnen slikken. Ik mag sinds twee maanden eigenlijk niet meer sporten. En op de uni merk ik dat ik minder

goed kan focussen. Naast die dagelijkse fysieke ongemakken betekent het nierfalen ook dat ik bepaalde dingen die ik graag zou doen, niet meer kan doen. Ik zou graag de AID bij Ceres organiseren, maar dan zou ik voltijd beschikbaar moeten zijn op het moment dat ik waarschijnlijk bezig ben met de niertransplantatie. Dat zijn lastige dingen.'

Hoe gaat je omgeving ermee om?

'Ik loop er niet mee te koop dat ik een zeldzame nierziekte heb. Want iedereen bedoelt het vast goed, maar ik hoef niet van ze te horen dat ze het klote voor me vinden. Ik ben er al genoeg mee bezig, dus in mijn vrije tijd word ik er liever niet mee geconfronteerd. De reden dat ik nu toch een interview geef, is dat ik een back-updonor zoek en dat ik hoop dat publiciteit daarbij helpt.'

Waar ben je over vijf jaar?

'Goede vraag. Ik zou later wel bij een groot bedrijf willen werken, liefst in de logistiek. Mijn thesis ging over hoe pakketbezorging efficiënter kan. Als mensen twee adressen opgeven in plaats van één, bijvoorbeeld van negen tot vijf hun werkadres en van zes tot negen uur 's avonds het thuisadres, kan pakketbezorging 25 procent efficiënter. Ik vind het mooi dat je kan zien wanneer iets werkt en wanneer niet. Er kan altijd wel iets beter. Maar alles op zijn tijd: eerst zelf maar eens beter worden.'

SAMENGEVAT

BLAUW

Blauw licht van beeldschermen vermindert de levensduur. Althans, bij fruitvliegjes. Dat blijkt uit onderzoek van Oregon State University. Fruitvliegjes die overdag alleen blauw licht zien, leven de helft korter dan vliegjes die hun bestaan in complete duisternis doorbrengen. Dat betekent twee dingen. 1: beeldschermen zijn mogelijk ook voor de mens riskant. 2: fruitvliegjes kun je bestrijden met je mobiel.

DROOGLEGGING

Amerikaanse whisky droogt anders op dan Schotse whisky. Dat hebben natuurkundigen van de University of Louisville ontdekt. De Schotse variant laat concentrische cirkels na, de Amerikaanse een netwerk van lijnen. De onderzoekers denken dat het komt door opgeloste deeltjes uit de vaten waarin de drank rijpt. Elk merk laat zijn eigen 'vingerafdruk' na. Handig ter identificatie.

HAAIEBEKDIER

Biologen van Hiroshima University hebben een nieuw garnaalachtig beestje ontdekt: *Podocerus jinbe*. Het leeft in de bek van de walvishaai. Vreemde habitat? Niet echt. Vers zeewater en voedsel komen vanzelf langs. En waar zit je nou veiliger voor roofdieren dan in de bek van een heel groot roofdier? De vraag is wel: wat heeft de haai eraan?

SPRING!

Gymmen tijdens de les verbetert het leervermogen. Dat blijkt uit een metastudie naar de link tussen leervermogen en beweging, uitgevoerd door onder andere Universiteit Leiden. Wat eenvoudige oefeningen volstaan al: springen of rennen op je plek. Misschien omdat je zo minder snel in slaap valt tijdens een saaie les...?

RESEARCH – 7 november 2014

Studenten dakloos na brandweercontrole

Binnen vijf dagen onderdak moeten vinden voor acht mensen, twee katten, een hond en kippen. Het overkwam acht WUR-studenten nadat hun Renkumse huis volkomen onverwacht werd afgekeurd voor bewoning. De vergunningen en brandveiligheid waren niet op orde.

Tijdens een veiligheidscontrole van een snackbar viel het de brandweer op dat het huis erachter ook bewoond werd. Het wordt al zo'n dertig jaar verhuurd aan studenten, maar was al die tijd nog nooit gecontroleerd. Veel plafonds bleken gemaakt van brandbaar softboard en nergens hingen rookmelders. In eerste instantie leek het met een sissers af te lopen; de huisbaas beloofde maatregelen te treffen. Maar toen ook de wooninspectie kwam kijken, bleek het huis helemaal niet geregistreerd te staan als studentenhuis. De bewoners waren verbijsterd. 'We staan allemaal ingeschreven bij de gemeente en je gaat ervan uit dat de huisbaas weet wat de regels zijn', zegt Elise Lange, bachelorstudent Internationale

▲ Lianne Eertink in haar inmiddels lege kamer

Ontwikkelingsstudies.

Na de inspectie kregen de bewoners vijf dagen de tijd om te verhuizen. In die periode zat er elke nacht een brandweerman op de bank om het huis te bewaken.

'We hadden zo'n geweldig huis; het voelde als familie'

De bewoners namen ondertussen een week vrij om te zoeken naar nieuwe woonruimte. 'We hebben

alle campings en hotels in de regio gebeld, maar alles zat vol', zegt masterstudent Animal Sciences Lianne Eertink, die tijdelijk weer bij haar ouders is gaan wonen. Ook samen een huis huren bleek onmogelijk. 'Zodra het woord "student" viel, zeiden alle verhuurders nee.' De bewoners hebben nu op verschillende plekken tijdelijk onderdak gevonden en zijn nog op zoek naar een definitieve oplossing. Eertink: 'We hadden zo'n geweldig gezellig huis. Het voelde echt als familie.' **© CJ**

Sport de zee schoon

Visnetten zijn goed voor 46 procent van de plastic soep in de oceaan, met rampzalige gevolgen voor het zeeleven dat erin vast komt te zitten. WUR-alumnus Tim de Rooij en student Tomas van der Heijden bedachten daarom 'Beachatton', een 'soort van badminton op het strand'. Al het materiaal voor Beachatton – de batjes en netten – wordt gemaakt van afgedankte visnetten. De Rooij hoopt dat de sport snel groter wordt. 'Want hoe meer mensen Beachattonnen, hoe schoner de oceaan wordt.'

© LZ, foto Sven Menschel

'Sail to the COP' wordt 'Rail to the COP'

De jongeren van Sail to the COP, die per boot naar de klimaatop in Chili zouden gaan om te protesteren tegen de luchtvaart, gaan de top niet halen nu deze is verplaatst naar Madrid. Desondanks blijven ze strijdvaardig. Ze roepen Europese COP-deelnemers op om over land naar de top te gaan.

Het nieuws dat de top in Chili niet doorgaat wegens onrust in het land, kwam 'aan als een klap' bij de 36 Europese jongeren aan boord van de driemaster Regina Maris. Het is bizar om zó intens met een plan bezig te zijn dat ineens uit elkaar valt, aldus de zeilers. Op dat moment was het schip, met aan boord ook Wageningse studenten, al bijna halverwege de

oversteek naar Zuid-Amerika. Rechtsomkeert maken is geen optie, omdat een deel van de jongeren afspraken heeft in Zuid-Amerika.

Toch betekent de verhuizing van de klimaatop niet dat de missie van Sail to the COP compleet in het water valt. In een open brief gooien de zeilers hun actie over een andere boeg. Ze roepen alle Europese COP-deelnemers op om het vliegtuig te laten staan en over land naar Madrid te reizen. 'Het is onze missie om de reisindustrie duurzamer en eerlijker te maken', staat in de open brief. 'Pak je verantwoordelijkheid: pak de trein, de bus of de fiets. #RailtotheCOP!' Er wordt nog gekeken of een deel van de crew op een andere manier naar de klimaatop in Spanje kan

FOTO: SAIL TO THE COP

reizen, bijvoorbeeld door over te stappen op een andere, snellere boot. Vliegen is – uiteraard – geen optie. **LZ**

▲ Europese jongeren waren met de Regina Maris onderweg naar de klimaatop in Chili.

MEANWHILE IN... CHILE

'Even peaceful protests are suppressed'

A rise in public transport prices sparked mass protests and riots in Chile at the beginning of October. Hundreds and thousands of people have expressed their discontent about inequality and the cost of living in the country. At least 20 people died in the violence and hundreds were injured. The UN climate summit that was to be held in Santiago has been moved to Spain.

'Reports by Chilean television channels and newspapers currently focus on the protests and associated violence. I miss coverage on the problems the country is facing and discussions about necessary changes. I am careful what media I use to follow the developments in Chile. I receive a flood of information every day, much of which is fake news. I filter the information, but I don't always know what to trust. The repression by the government is too severe at the moment. Even peaceful protests are immediately suppressed by the police. One example is a non-violent group of pre-school teachers who were attacked on the streets with a water cannon.

Jorge Vega Briones, an MSc student of Earth and Environment from Chile, reflects on recent events in his home country.

The discussion is polarized and there is no dialogue. I am glad to see that people have started to organize themselves into groups where they talk

FOTO: ABRIENDOMUNDO / SHUTTERSTOCK.COM

about what needs to change in society. They try to make suggestions to the government in other ways than protesting. For example, they produce documents resulting from brainstorming meetings. I also see many surveys on social media these days with questions about how content people are with the government.

It feels strange to be so far away from my country in these times, with the feeling that I cannot do much. I am worried and feel stressed because of the situation. My sister once went outside during the curfew to help somebody and I was concerned that something would happen to her. I think it is a pity that the climate summit in Santiago was cancelled because I think Chile needed it. We need discussions about natural resource exploitation since inequality in the country is directly related to this issue.' **JS**

OP DE CAMPUS

Marina Mokbel heeft net haar master-diploma Marine Ecology op zak. Ze komt uit Bulgarije en was van plan om na haar afstuderen terug te gaan. Maar ze is van gedachten veranderd. Ze blijft hier en gaat fulltime doen wat ze parttime al deed tijdens haar studie: danslessen geven.

'Dansen is altijd een belangrijk deel van mijn leven geweest. Toen ik hier pas was, kende ik bijna niemand en voelde ik me eenzaam. Ik wilde graag lid worden van een dansgezelschap. Ik ging lessen volgen bij Lafrique Dance Company en ontmoette daar veel andere WUR-studenten. Ik was gecharmeerd van de sfeer die er hing; het voelde er veilig en geborgen', vertelt Marina. 'Na een tijdje werd ik gevraagd om ook danslessen te gaan geven en om samen met studentenverenigingen evenementen te organiseren. Het was fijn dat ik het

studentenleven kon combineren met mijn passie. Ik had het enorm naar mijn zin!' Nu ze is afgestudeerd, heeft Marina besloten om zichzelf uit te dagen. In plaats van terug te gaan naar Bulgarije en een baan te zoeken in haar vakgebied, blijft ze daar waar ze zich

'Ik was eenzaam in Wageningen, totdat ik danslessen ging volgen'

thuisvoelt – in de dansstudio in Wageningen – en gaat ze met lesgeven en evenementen organiseren haar brood verdienen. 'De dansstudio is mijn tweede thuis. Ik wil daar een gezellige sfeer creëren voor zowel Wageningers als internationale studenten. Ik wil zor-

gen dat iedereen zich door het dansen verbonden voelt', zegt Marina opgewekt. 'En wat mezelf betreft: ik heb door het dansen mijn plek gevonden. Dit is de beste beloning voor twee jaar hard werken die ik me kan wensen. Ik verheug me erop om nog meer dansliefhebbers te ontmoeten en met hen samen te werken.' © CC

'Ze schreeuwt en huilt zoals ik nog nooit heb gezien'

DAGBOEK VAN EEN BEHEERDER

Eugene van Meteren is beheerder bij Idealis. Hij schrijft voor *Resource* over zijn belevenissen. Lees al zijn columns op resource-online.nl.

Een studentenflat is over het algemeen een vrolijke plek. Maar er schuilt soms ook verdriet in die kamertjes, vertelt Eugene van Meteren.

'Vroeg in de ochtend ben ik reparatieverzoeken aan het invoeren in een kantoor op de begane grond van een sterflat. Plotsklaps zie ik vanuit mijn ooghoek buiten onrust ontstaan. Ik kijk door het raam en zie een jonge Afrikaanse vrouw in haar pyjama volledig overstuur rondspringen in de doornstruiken.

Ik ren naar buiten en zie dat ze met bebloede blote voeten in de struiken staat te stampen. Ze schreeuwt en huilt zoals ik nog nooit eerder heb gezien of gehoord. Ik stap de struiken in en probeer haar gerust te stellen. Na enkele minuten gaat het huilen over in snikken. Ik vraag of we naar binnen kunnen gaan. Ze pakt mijn arm.

Terwijl we samen naar de lift lopen, vraag ik wat er is gebeurd. Ze zegt snikkend dat ze continu beelden in haar hoofd heeft van een vreselijke gebeurtenis. Als kind heeft ze haar ouders verloren tijdens de genocide in Rwanda. *'My parents were killed in front of my eyes. But I survived together with my sisters. I am very happy to be alive, but being an orphan at a young age is horrifying.'*

Even later komen we bij haar kamer op de achtste verdieping. De vloer ligt vol glasscherven en bloed. Zodra we binnen zijn, loopt de vrouw vlug naar het openstaande raam. Ze klautert erdoorheen naar de galerij en probeert over de reling te klimmen. Samen met een toegesnelde afdelingsgenoot trek ik haar weg. Een collega van me heeft inmiddels de politie gebeld. De agenten komen gelukkig snel en nemen het professioneel van me over. Nog dezelfde dag horen we dat ze naar de afdeling psychiatrie van de kliniek in Wolfheze is gebracht.

'My parents were killed in front of my eyes, but I survived together with my sisters'

Versuft door de medicatie komt de vrouw drie maanden later met een begeleider van de kliniek naar het kantoor van Idealis om spullen te halen en afscheid te nemen. De begeleider vertelt me dat het beter is voor het genezingsproces als ze teruggaat naar haar geboorteland, naar haar zussen. Nooit heb ik na die laatste ontmoeting nog iets van haar gehoord.' ©

Wageningse masterstudenten gaan voor hun stage en thesis de hele wereld over. Ze maken kennis met de praktijk en andere culturen. Hier vertellen ze over hun avonturen.

Het boerenleven in Nieuw-Zeeland

'Palmerston North ligt op het noordeiland van Nieuw-Zeeland. Mijn taak was om de diversiteit binnen de biologische landbouw in dat gebied in kaart te brengen. Ik ben bij negentien boeren langs geweest en heb gekeken naar hun waardepatronen, relaties en werkwijze. Die drie dingen bij elkaar vormen samen een strategie.

VIER SOORTEN BOEREN

Uiteindelijk vond ik dat er vier soorten boeren te onderscheiden waren: bodemboeren, spirituele boeren, *old-school* boeren en *new-school* boeren. De bodemboeren focussen vooral op het behouden van de balans in de grond. Spirituele boeren voelen zich verbonden met de natuur en willen daarom zo respectvol mogelijk omgaan met de omgeving. Zij willen ook graag hun ideeën verspreiden. Old-school boeren zijn conventioneeler en hebben vaak het bedrijf geërfd en behouden als inkomstenbron. New-school boeren zijn mensen die besloten hebben hun kantoorbaan te verlaten. Zij hebben er bewust voor gekozen biologische boer te worden en zijn vaak idealistisch en innovatief. Normen en waarden leken de grootste invloed te hebben op strategieën en relaties die de boeren hadden.

SMALLE WEGGETJES

Ik reed met een huurauto van boer naar boer. Daarbij kwam ik over van die smalle weggetjes op de prachtigste plekken, tussen de bergen en vulkanen. Het was echt ontzettend mooi allemaal. Bij sommige boeren ben ik ook een paar dagen gebleven om te zien hoe het leven op hun bedrijf eraan toegaat. Ik ontdekte dat ik eigenlijk nog heel weinig wist van het boerenleven.

Biologische boeren zijn heel gepassioneerd over hun bedrijf, ze willen dus veel vertellen over wat ze doen en waarom ze dingen doen. Ik kon ook merken dat ze er trots op waren om biologisch boer te zijn. Een groot cultuurverschil

met Nederland is dat bijna alle kinderen in deze gezinnen naar kostscholen gaan, omdat de afstanden te groot zijn om elke dag heen en weer te rijden. De kostscholen zijn ingedeeld in aparte jongens- en meisjesscholen.

'Ik kan nu beter alleen zijn en ben niet meer bang om dingen te missen'

MEER ZELFVERTROUWEN

Doordat ik onderzoek deed, kwam ik op hele andere plekken en leerde ik de mensen beter kennen dan wanneer ik daar als toerist zou zijn. Ik heb er ook persoonlijk veel van geleerd. Ik kon even rustig mijn leven overzien. Ik kon dingen relativiseren en heb beter kunnen nadenken over wat ik wil. Ik kan nu beter alleen zijn en ben niet meer bang om dingen te missen. Ook heb ik meer vertrouwen dat dingen wel goed komen. Het was natuurlijk ook niet altijd leuk. Ik was alleen en heb ook echt mensen gemist. Maar ik kon weinig anders doen dan dat accepteren. Uiteindelijk heeft dat mij meer zelfvertrouwen gegeven.' @ FJ

HET
ECHTE
WERK

Wie? Maxime Veenhoven (24)
Wat? Thesisonderzoek naar strategieën van biologische boeren
Waar? Nieuw-Zeeland, Palmerston North

Heb je ook een mooi verhaal over je stage of thesisonderzoek in het buitenland?

Mail naar lieke.dekwant@wur.nl.

Wanted! Students or recent graduates for support and implementation Brightspace

The Education Support Centre is looking for students to work for at least 16 hours a week as soon as possible. The job is to support lecturers and course coordinators in building their courses in Brightspace.

Your responsibilities

- Acquire the competencies to work in the new learning environment
- Build courses following the lecturer's instructions and/or based on the original setup in Blackboard
- Test the courses in the Brightspace
- Assist in developing training materials, manuals, Frequently Asked Questions (FAQ), instructional video clips etc.
- Participate in the helpdesk and solve the problems that are reported
- Help develop and operationalize tools in and outside Brightspace
- You will be assigned specific tasks and will be expected to work in one of the project rooms of the Brightspace Team.

Your qualities

You are pro-active and able to acquire new competences. You are a team player. You have good communication skills and can be a sparring partner for the lecturer and designers. You are able to come up with alternative options using other digital tools (FeedbackFruits, video server P2Go, Labbuddy, Turnitin etc). You can cope with stress and meet deadlines.

You will be offered a five-month contract. You will receive a gross salary of € 980,- per month, on the basis of a working week of 16 (paid) hours.

Interested?

Apply by sending an e-mail before November 8th 2019 with your motivation and CV to: sara.panis@wur.nl

LaptopShop 2019-2020

ZBook Studio G5 Power-model

- ✓ Intel® Core™ i7-8750H CPU
- ✓ 15.6" 1920 x 1080 anti-glare
- ✓ NVIDIA® Quadro® P1000 4 GB
- ✓ 16 GB DDR4 2666 MHz SO-DIMM
- ✓ 512 GB SSD PCI-e NVMe Express
- ✓ HD 720p Webcam
- ✓ Windows 10 Home 64-bit
- ✓ HP 3Y International Warranty and WUR 4Y On Campus Support

€1309,-

ProBook 440 G6 Allround-model

- ✓ Intel® Core™ i7-8565U CPU
- ✓ 14" 1920 x 1080 anti-glare
- ✓ Intel® UHD Graphics 620
- ✓ 8 GB DDR4 2400 MHz SO-DIMM
- ✓ 256 GB SSD PCI-e NVMe Express
- ✓ HD 720p Webcam
- ✓ Windows 10 Home 64-bit
- ✓ HP 3Y International Warranty and WUR 4Y On Campus Support

€759,-

wur.nl/laptop

In memoriam

Arjo Rothuis

Op vrijdag 25 oktober 2019 is Arjo Rothuis overleden. Arjo werkte als Manager International Cooperation Asia bij de

stafdirectie Corporate Strategy & Accounts (CSA). In april 2019 werd kanker bij Arjo geconstateerd. Arjo is 60 jaar geworden. Arjo studeerde in Wageningen Aquacultuur en Visserij en promoveerde in 1998 in Leuven. In het begin van zijn carrière heeft hij lange tijd in het buitenland gewerkt, onder andere in Zambia, Madagaskar en Vietnam. In 2011 is Arjo bij WUR gestart als Senior Researcher Aqualculture De-

velopent bij IMARES. In 2015 maakte hij de overstap naar Wageningen International als Manager International Cooperation Asia. In deze functie heeft Arjo een belangrijke bijdrage geleverd aan het vergroten van de samenwerking met partners in Azië.

Arjo was een zeer professionele en toegewijde medewerker. Hij bezat een uitzonderlijk verantwoordelijkheidsgevoel en zette in contacten met samenwerkingspartners altijd het belang van WUR voorop. In deze contacten was hij altijd zakelijk, fair en gericht op de relatie. Hij was hiermee binnen maar ook buiten CSA een rolmodel voor zijn collega's. Voor de buitenlandse collega's uit Japan, Zuid-Korea en Irak, die bij Arjo gede-

tacheerd waren, was hij niet alleen een collega maar ook een zeer betrokken mentor.

Ondanks zijn slopende ziekte wilde Arjo tot op het laatst een bijdrage blijven leveren aan WUR. Hij wilde zo graag dat na zijn overlijden zijn werk goed kon worden voortgezet. Bij de werving en selectie van zijn opvolger is hij nauw betrokken geweest. Onze gedachten gaan uit naar zijn echtgenote, dochter en moeder en de rest van zijn familie. We denken aan Arjo terug als de professionele en toegewijde regiomanager die hij was. Maar vooral als de oprechte en betrokken man die hij was.

*Namens het CSA-team,
Ron Mazier, directeur CSA*

Colofon

Resource is het onafhankelijke medium voor studenten en medewerkers van Wageningen University & Research. *Resource* brengt nieuws, achtergronden en duiding. Op resource-online.nl verschijnen dagelijks nieuwe berichten. Het magazine verschijnt tweewekelijks op donderdag.

Redactieadres

Droevendaalsesteeg 4,
6708 PB Wageningen
(Atlas, gebouw 104, bode 31)
Postbus 9101, 6700 HB Wageningen
Secretariaat: Thea Kuijpers,
resource@wur.nl, 0317 484020
Website: www.resource-online.nl
ISSN 1389-7756

Redactie

- Willem André (hoofdredacteur)
willem.andree@wur.nl, 0317 483774
- Lieke de Kwant (eindredacteur magazine)
lieke.dekwant@wur.nl, 0317 485320
- Roelof Kleis (ecologie, sociale wetenschappen, campusontwikkeling)
roelof.kleis@wur.nl, 0317 481721
- Tessa Louwerens (dier, voeding),
tessa.louwerens@wur.nl, 0317 481709
- Albert Sikkema (plant, dier, organisatie)
albert.sikkema@wur.nl, 0317 481724
- Luuk Zegers (studenten en onderwijs)
luukfl.zegers@wur.nl, 0317-486002

Aan Resource werken mee

Guy Ackermans, Ignacio Auger, Hannah Begemann, Bregje van der Bolt, Evelien Castrop, Cathy Chen, Inge Corino, Rijk Dersjant, Tim den Duijf, Marieke Enter, Donatella Gasparro, Anna den Hartog, Gina Ho, Hoger Onderwijs Persbureau (HOP), Anja Janssen, Femke Janssen, Coretta Jongeling, Piotr Kukla, Clare McGregor, Sven Menschel, Rik Nijland, Kaavya Raveendran, Henk van Ruitenbeek, Julia Schäfer, Monique van Schie, Konstantina Togka, Inge van der Wal, Clare Wilkinson, Nicole van 't Wout Hofland, Geert van Zandbrink

Vormgeving

Geert-Jan Bruins, Paul Gerlach, Alfred Heikamp

Druk Tuijtel, Hardinxveld-Giessendam

Abonnement

Een abonnement op het magazine kost €59 (buitenland €135) per academisch jaar. Opzeggen voor 1 augustus.

Advertenties

Extern: Bureau van Vliet, l.paap@bureauvanvliet.com, 023 5714745

Deadline

Deadline aanlevering serviceberichten: uiterlijk een week voor verschijningsdatum. De redactie behoudt zich het recht voor berichten te redigeren en/of in te korten.

Uitgever

Marc Lamers, Corporate Communications & Marketing Wageningen University & Research

In memoriam

Ricardo Francisco Paes

Last week we received the shocking news that Ricardo Francisco Paes had passed away in his home country, Brazil. Ricardo was a guest

PhD student at WUR, working at the Environmental Policy Group within the framework of the International Cooperation program Capes/Nuffic. Ricardo was doing his PhD at the Federal University of Santa Catarina in Brazil and stayed with us for nearly a year, working on his research on the aerial spraying of pesticides. Ricardo was a very modest but also very friendly colleague. He needed some time to really settle in but then he made some wonderful friendships here in Wageningen. He returned to Brazil in August and the news that he had passed away suddenly came as a complete shock to us all.

Our thoughts are with Ricardo's wife, his family and his colleagues in Brazil, and we wish them all the strength they need at this sad time.

*On behalf of the staff and PhD students at the Environmental Policy Group,
Peter Oosterveer*

In memoriam

Hadija Nagujja (1989-2019)

On 19 October students and staff of the MSc in Leisure, Tourism and Environment (MLE, since renamed the MSc in Tourism, Society and Environment) received the incredibly sad news that Hadija (Haddy) Nagujja, an MLE graduate in 2018, passed away in a fatal traffic accident in Kampala, Uganda.

Haddy was very much loved among the student community, MLE staff and beyond. She was a unique, warm and kind-hearted person. With her genuine, fun personality, she brought lots of laughter to the classroom. She was a hardworking student who passed her courses with high grades. At the same time, she was always there for her fellow students if they needed help. Being the joyful and jovial person she was, Haddy contributed greatly to the warm and personal connections among MLE students and staff.

Inspired by the 'slow movement',

Haddy's thesis was entitled 'An Exploration of Emotions and Subsequent Transformative-Therapeutic Effects in Slow Tourism Experiences'. It showcased an original and successful exploration of slow tourism on the island of Texel, the Netherlands, and it contributed to a better understanding of the concept of slowness and the role of emotions in tourism practices and experiences of personal transformation.

After her graduation, a promising future lay ahead. She got engaged to her boyfriend, worked as a senior manager for a Ugandan tour organization, and had exciting plans for the future. We are deeply sad about losing Haddy way too early and we will remember her kindness with gratitude.

Our sympathy goes out to Haddy's parents, family, fiancée and friends for their terrible loss.

MLE students and staff, the Cultural Geography Group, the Anne van den Ban Fund, the Ugandan community in Wageningen and the United Community of African Students

>>TYPICAL DUTCH

ILLUSTRATIE: HENK VAN RUITENBEEK

‘You can always bake a cake’

It was in the end phase of a course’s group work when I asked my fellow group members for permission to miss one meeting due to another urgent appointment. They told me it was OK, but one Dutch group member added: ‘Well.... you can always bake a cake’.

Some of the other Dutch students nodded in agreement, but I was confused as I didn’t understand what they meant. I was wondering whether it was sarcasm or whether they were trying to say that my appointment was not necessary.

Later on I asked another Dutch friend and she said that this is a habit amongst Dutch students. When they are doing group work and someone is late or absent, that member should bring them a treat as a form of ‘compensation’, whether it is sweets, cookies, or a homemade cake. I felt relieved to hear this explanation. I could face my group again without feeling awkward. And I surely ‘compensated’ for my temporary absence: we had a group dinner where I cooked a nice *gado-gado*. 📍 **Ranhi Whesi Umbarani, MSc student of Plant Sciences, from Indonesia**

Do you have a nice anecdote about your experience of going Dutch? Send it in! Describe an encounter with Dutch culture in detail and comment on it briefly. 300 words max. Send it to resource@wur.nl and earn 25 euros and Dutch candy.

[NL]

COMPENSATIETAART

‘Je kunt altijd een taart bakken.’ Dat was de reactie die Ranhi Whesi Umbarani kreeg toen ze haar werkgroep meedeelde dat ze een bijeenkomst moest missen. De woorden brachten haar in de war. Waren ze sarcastisch bedoeld? Dachten haar groepsgenoten dat ze de kantjes er vanaf liep? Later hoorde de Indonesische dat het een gewoonte is onder Nederlandse studenten om iets lekkers mee te nemen als je een keer niet komt, ter compensatie. ‘Ik was opgelucht. En ik heb een lekkere gado-gado voor de groep gemaakt.’